

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

навчальний посібник для підготовки
до річного оцінювання та ДПА

Цей посібник створений відповідно до модифікованої
(спрощеної) програми з історії України (Наказ Міністерства
освіти і науки України No 701 від 16.05.2024 р.)

Історія України. Навчальний посібник / О. Охредько, В. Майорський, Л. Коломєєць. — Київ: Центр громадянської просвіти «Альменда», 2024. — 70 с.

Автори: Олег Охредько, Вячеслав Майорський, Лариса Коломєєць.
Верстка та дизайн: Максим Афанасьєв.
Обкладинка: Вікторія Березіна.

Цей посібник створений відповідно до модифікованої (спрощеної) програми з історії України (Наказ Міністерства освіти і науки України № 701 від 16.05.2024 р.) і адресований тим учням та ученицям, які пропустили навчання або навчалися не за українськими освітніми програмами протягом тривалого періоду, а також усім, хто має необхідність надолужити або повторно опрацювати навчальний матеріал.

Посібник підготовлено **Центром громадянської просвіти «Альменда»** (ЦГП «Альменда»).

Забороняється відтворення та використання будь-якої частини цього матеріалу в будь-якому форматі, включно з графічним та електронним, а також копіювання чи використання у будь-який інший спосіб без відповідного посилання на оригінальне джерело.

Офіційний сайт Центру громадянської просвіти «Альменда»:
<http://almenda.org>

Зміст

Вступ.....	4
1. Виникнення Русі-України	6
2. Русь-Україна наприкінці X — у першій половині XI ст.	8
3. Русь-Україна у другій половині XI — першій половині XIII ст.	10
4. Волинь і Галичина кінця XII — середини XIII ст. Волинсько-Галицьке князівство («державна Романовичів») середини XIII–XIV ст.	12
5. Руські землі в складі сусідніх держав (середина XIV — початок XVI ст.). Кримське ханство	14
6. Землі України в XVI — першій половині XVII ст.	16
7. Становлення українського козацтва (XVI — перша половина XVII ст.).....	18
8. Козацька революція середини XVII ст. і війна за суверенітет козацької держави другої половини XVII ст.....	20
9. Козацька Україна (Гетьманщина) другої половини XVII ст. — початку XVIII ст.	22
10. Україна та ранньомодерні імперії XVIII ст.....	24
11. Українські землі в складі Російської імперії наприкінці XVIII — у першій половині XIX ст.....	26
12. Українські землі в складі Австрійської імперії наприкінці XVIII — у першій половині XIX ст.....	28
13. Повсякденне життя та культура України кінця XVIII — першої половини XIX ст.....	30
14. Українські землі в складі Російської імперії в другій половині XIX ст.....	32
15. Українські землі в складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.	34
16. Україна на початку XX століття перед викликами модернізації.....	36
17. Повсякденне життя та культура України в середині XIX — на початку XX ст.	38
18. Україна в роки Першої світової війни	40
19. Українська революція, розпад Російської імперії та постання національної держави — Української Народної Республіки	42
20. Боротьба за українську незалежність.....	45
21. Україна в складі тоталітарної імперії — Союзу Радянських Соціалістичних Республік	48
22. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період. Українська політична еміграція в країнах Європи	51
23. Українські землі під час Другої світової війни.....	53
24. Україна в повоєнний період.....	56
25. Україна в умовах десталінізації.....	58
26. Україна в період системної кризи Союзу Радянських Соціалістичних Республік	60
27. Відновлення державної незалежності України, її роль у розпаді Союзу Радянських Соціалістичних Республік.....	62
28. Розвиток України як незалежної держави	64
29. Європейський вибір України. Російсько-українська війна.....	66
Ресурси.....	68

Вступ

З початком російської агресії дітям із тимчасово окупованих територій був закритий доступ до української освіти, та невдовзі після початку війни українська держава створила унікальну систему отримання освітніх документів та вступу до закладів вищої освіти. Вона передбачає складання двох іспитів — з української мови та з історії України. Проте вже понад десять років окупанти намагаються змінити ідентичність українських дітей на захоплених територіях. Передусім вони підмінюють минуле, історичне минуле земель, які окупували. В школах не тільки не викладається історія України, вона ще й підмінена викривленою історією з пропагандистськими штампами.

Відсутність системної підготовки та перебування у ворожому середовищі призвели до освітніх втрат та обмежень доступу до загальної середньої освіти, особливо в сфері отримання освітніх документів. Наявна система отримання освітніх документів має варіанти врахування результатів та періодів навчання на тимчасово окупованих територіях (наприклад, [Порядок прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної \(професійно-технічної\) освіти осіб, які проживають на територіях, де неможливо забезпечити виконання стандартів освіти України та/або стабільний освітній процес](#)⁴ (Наказ МОН № 271 від 01.03.2021 р.) передбачає отримання свідоцтва про повну загальну середню освіту після складання Державних підсумкових атестацій з історії України та української мови), проте не враховувалися можливості доступу дітей до освітніх ресурсів. Для створення сприятливих умов Міністерство освіти і науки України розробило модифіковані (скорочені) навчальні програми (Наказ Міністерства освіти і науки України № 701 від 16.05.2024 р. [«Рекомендації щодо використання модифікованих програм з української мови, української літератури, історії України, географії для закладів загальної середньої освіти»](#)). Проте на початок червня 2024 року не існувало жодного навчального матеріалу, який враховує запропоновані зміни.

Цей посібник підготовлений Центром громадянської просвіти «Альменда», щоб забезпечити навчальними матеріалами, які відповідають модифікованій (скороченій) навчальній програмі з історії України. Посібник має вигляд навчального довідника. Матеріал об'єднаний у 29 тем відповідно до модифікованої (скороченої) навчальної програми з історії України. Кожна тема побудована за стандартною схемою: спочатку пропонується ознайомитися з основними датами, назвами, термінами та іменами, а потім у стислій формі викладений матеріал за темою. Посібник створений відповідно до модифікованої (спрощеної) програми з історії України (Наказ Міністерства освіти і науки України № 701 від 16.05.2024 р.) і розрахований на підготовку на початковому та базовому рівнях.

Посібник може бути корисним за індивідуальної форми навчання (зокрема екстернат) для учнів, які з поважних причин (*стан здоров'я, збройний конфлікт, проживання чи перебування за кордоном (для громадян України), на неконтрольованій території або на території населених пунктів на лінії зіткнення, території, на якій встановлено режим надзвичайної ситуації або режим надзвичайного стану тощо*) не можуть відвідувати навчальні заняття в закладі освіти або не можуть пройти річне оцінювання (п.1 Розділу II [Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти](#)⁵).

Він також може придатися під час підготовки до річного оцінювання та державної підсумкової атестації (крім випадків звільнення від державної підсумкової атестації) в уповноважених закладах загальної середньої освіти для отримання документів про

⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0505-21#Text>

⁵ <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-vykorystannia-modyfikovanykh-program-z-ukrainskoi-movy-ukrainskoi-literatury-istorii-ukrainy-heohrafi-dlia-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity>

базову середню освіту або повну загальну середню освіту, необхідних для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти (Розділ III [Порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної \(професійно-технічної\) освіти осіб, які проживають на території, де неможливо забезпечити виконання стандартів освіти України та/або стабільний освітній процес](#)⁶).

Частина понять і термінів у списках перед розділами пропонується до самостійного опрацювання.

⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0505-21#Text>

1. Виникнення Русі-України

Основні дати	V ст. — заснування Києва. 882 р. — Олег захоплює Київ. 945 р. — повстання деревлян. 860, 911, 941 рр. — договори з Візантією.
Основні поняття й терміни	Анти, склавини, варяги, нормани, русь, данина, дружина, князь, поляни, деревляни, печеніги, полюддя, Русь (Русь-Україна), хозари, язичництво.
Назви	Київ, Візантія, Константинополь (Царгород), Рюриковичі.
Персоналії	Кий, Аскольд, Рюрик, Олег, Ігор, Ольга, Святослав.

Основні події

Під завершення Великого переселення народів у V ст. розпочалося Велике розселення слов'ян, активізувалися слов'янські племінні об'єднання антів і склавинів. Слов'яни заселили території від Дніпра та Вісли до Дунаю, Одеру та Ельби, Дону та Волги, від Чорного та Азовського до Балтійського морів. У VII ст. вони майже повністю оволоділи Балканським півостровом.

У VII–VIII ст. відбувається становлення слов'янських союзів племен (дулібів, древлян, хорватів, полян, уличів, тиверців і сіверян), споріднених мовою, побутом, культурою.

Слов'яни вели осілий спосіб життя. Основу господарства становило підсічно-вогневе та перелогове землеробство, з часом поширилася трипільна система. Було розвинене скотарство, рибальство, бортництво (найдавніша форма бджільництва), ремесла (ковальство, залізоробне ремесло, гончарство, прядіння, чинбарство — оброблення шкіри, ткацтво).

Торгівля — схід-захід (переважно через Причорномор'я та південь-північ (по річках, Дніпром). Територією слов'ян проходив важливий воєнно-торговельний шлях — «із варягів у греки» завдовжки 3 тисячі кілометрів. Він складався із системи річкових шляхів і волоків та поєднував Балтійське й Чорне моря.

Слов'яни оселялися переважно на берегах річок та озер. Жили сусідськими громадами, які склалися з великих патріархальних сімей. Кілька громад утворювали плем'я. Племена об'єднувалися в союзи племен. На чолі племені стояв вождь (у слов'ян — князь). Основні питання в племені вирішувала рада старійшин та вождь. Релігією слов'ян було язичництво. Головний бог — Перун, відомі імена слов'янських богів: Велес, Дажьбог, Стрибог, Род, Мокош тощо.

Сусідами слов'ян були різні народи:

- **авари (обри)**, які в другій половині VI ст. розгромили антів і заснували Аварський каганат — державу на території сучасної Угорщини;
- **болгари (булгари)** — створили у Приазов'ї Велику Болгарію. Під ударами хозарів ця держава розпалася, частина болгар перекочувала у Поволжя, частина — на Дунай, де виникло Болгарське царство;
- **варяги (вікінги або русь, нормани)** — народи Скандинавського півострова.

Хозари — тюркські племена, що прийшли після гунів. Їхня держава — Хозарський каганат на території Північного Кавказу, Причорномор'я та Приазов'я до Дніпра. Печеніги — кочові племена, які оселилися в Північному Причорномор'ї від Дунаю до Дону.

У кордонах сучасної України проживало сім слов'янських племінних союзів: деревляни, поляни, уличі, тиверці, сіверяни, волиняни (дуліби) і хорвати. На основі племінного союзу полян у Середньому Подніпров'ї близько середини IX ст. виникло Київське князівство — там, де згідно з «Повістю минулих літ», брати Кий, Щек, Хорив та їхня сестра Либідь заснували місто Київ (V ст.).

Київські князі:

- **Аскольд (?–882 рр.)**. Можливо, правив разом із Діром. Князь полян домогся припинення виплат данини хозарам. Вів політику об'єднання навколо Києва східнослов'янських племен. 860 р. — похід на Візантію, укладено угоду (Візантія сплачувала щорічну данину, Русь-Україна зобов'язувалася надавати військову допомогу).
- **Олег (882–912 рр.)**. За його правління відбулося об'єднання Північної та Південної Русі. Переможні походи на Візантію (907, 911 рр.), мирний договір з Візантією (911 р.). Вів війни з хозарами та угорцями. Збільшив територію держави землями племен неслов'янського походження. Уклав мирну угоду з варягами.
- **Ігор (912–944 рр.)**. Походи на Візантію — 941 р., 944 р. Договір з Візантією у 941 р. Здійснив походи до Каспійського моря та Закавказзя. Уклав мир з печенігами. Загинув у 944 р. під час повстання деревлян.
- **Ольга (944–964 рр.)**. Придушила повстання деревлян. Провела податкову та адміністративну реформи. Відвідала Константинополь і уклала договір з Візантією. Прийняла християнство. Передала владу сину Святославу.
- **Святослав (964–972 рр.)**. Був язичником. За його наказом було зруйновано християнські храми, християни піддавалися переслідуванням. Вів активну завойовницьку політику. Розгромив Волзьку Булгарію та Хозарський каганат, поширив свій вплив на Північний Кавказ. Здійснив два Балканських походи до Болгарії. У 972 р. загинув на дніпровських порогах від печенігів. За часи його правління Україна-Русь мала території від Балкан до Середньої Волги і від Балтики до Каспію та Кавказу. Проте майже всі вони незабаром були втрачені.

Теорії походження назви «Русь»:

- від назв територій у Скандинавії зі схожою назвою;
- від слова *ruotsi*, яким фінські племена називали вікінгів;
- від назв річок із коренем «рос» (Рос, Росава) у Подніпров'ї;
- від назви «руси», яку араби й візантійці використовували щодо слов'ян і роксоланів (антського союзу племен).

Термін «Русь-Україна» або «Україна-Русь» поширився в другій половині XIX ст., а затвердився після появи першого тому «Історії України-Руси» Михайла Грушевського у 1898 році.

2. Русь–Україна наприкінці X — у першій половині XI ст.

Основні дати

988 р. — прийняття християнства.

980–1015 рр. — князування Володимира Святославича.

1019–1052 рр. — князування Ярослава Мудрого.

1037 р. — спорудження Софійського собору.

Основні поняття й терміни

Берестяна грамота, бояри, вотчина, графіті, мозаїка, ікона, книжкові мініатюри, митрополія, християнство, священник, митрополит, монастир, чернець, собор, шлюбна дипломатія, фреска.

Назви

Софійський собор, Печерський монастир, «Руська правда», Десятинна церква.

Персоналії

Володимир Великий, Ярослав Мудрий.

Основні події

У 980 р., після міжусобної війни Рюриковичів, Великим київським князем став Володимир Святославович. Він продовжував політику збирання східнослов'янських земель навколо Києва. Приєднав східнослов'янські племінні князівства білих хорватів і дулібів, в'ятичів, радимичів. Провів військову реформу: звільнив зі служби найманців-варягів і поставив замість них дружинників-слов'ян. Запровадив адміністративну реформу: позбавив влади місцеву племінну знать і замінив її своїми синами — посадниками. Провів судову реформу: запровадив нове зведення законів усного звичаєвого права, назване літописцем «Уставом земляним». Провів релігійну реформу, запровадив на Русі християнство. Вів боротьбу з кочовиками-печенігами, що нападали на південні кордони держави. За часи його правління була зведена Десятинна церква.

У зовнішній політиці вів боротьбу з Польщею та Волзькою Болгарією. Активізував відносини з Візантією. Установив дипломатичні контакти з Чехією, Угорщиною та Польщею. Обмінявся посольствами з Німеччиною, встановив відносини з Римом. Володимир започаткував «шлюбну дипломатію» руських князів, одружуючи своїх дітей із представниками королівських династій європейських країн. У зовнішній політиці князь Володимир перейшов від експансії до оборони кордонів Київської Русі.

Після смерті Володимира Великого розпочалася міжусобна боротьба між його синами (Ярославом, Святославом, Мстиславом, Борисом, Глібом і Святополком), переможцем в якій вийшов Ярослав. Він продовжив боротьбу з нападами печенігів, у 1036 р. під Києвом завдав їм поразки і примусив припинити напади на Русь. Ярослав сприяв розбудові міст і створенню нових. Київ прикрасив Софійський собор, зведені Золоті ворота з надбрамною церквою. За часи його правління було створено перше писане зведення законів Київської Русі, що одержало назву «Найдавніша правда» або «Правда Ярослава».

Володимир сприяв утвердженню християнства. Піклувався про розвиток культури: виникнення шкіл, виготовлення книжок, ведення літописання, заснування першої бібліотеки при Софійському соборі.

Завершив боротьбу з Польщею та розширив кордони на північному заході, приєднавши землі угрофінських племен (чудь, водь, жора тощо). Підтримував дружні відносини з Візантією, надсилав руські дружини на допомогу візантійцям. У 1043–1046 рр. відбулася русько-візантійська війна, яка завершилася підписанням мирної угоди. Підтримував постійні дипломатичні відносини з Німеччиною.

За часи правління Володимира Великого та Ярослава Мудрого Русь-Україна стала централізованою монархією та однією з середньовічних імперій.

Князь був носієм державної влади, він зосередив у своїх руках законодавчу, виконавчу та судову владу. При князі діяла княжа рада, на якій вирішувалися найважливіші питання державного життя. Далі збиралося віче, проте воно відіграло меншу роль.

У ці часи відбувалося розшарування суспільства, виникла певна соціальна структура — удільні князі, бояри, князівські дружинники, вільні селяни (смерди), міщани, залежні селяни (рядовичі, закупи), дворова челядь, холопи.

Панівною галуззю було сільське господарство, головну роль відіграло землеробство (підсічне та парове, дво- та трипільне). Використовували плуг, рало та соху. З'явилися млини. Розвивалося скотарство, бджільництво, садівництво. Існувало близько 60 ремесл. Через руські землі проходили важливі міжнародні торговельні шляхи: «грецький», «шовковий», «залозний», «соляний». Вивозили такі товари: хутро, зброю, шкіряні вироби, прикраси із золота і срібла, мед, віск, шкури. Завозили: прянощі, ювелірні й скляні вироби, мідь, срібло, зброю, вина, коштовні тканини й посуд.

Існують відомості, що до поширення християнства східні слов'яни мали свою писемність. З прийняттям християнства поширилася абетка, розроблена Кирилом та Мефодієм — кирилиця. Писали на пергаменті, корі березі (берестяні грамоти), пізніше з'явився папір. За часи правління Володимира була відкрита школа для дітей князів та бояр, а за Ярослава Мудрого — школа для дітей старост та священників. Осередками освіти стали монастирі та церкви. Духовний світ відображала усна та музична народна творчість — билини, перекази, пісні, загадки, прислів'я, казки. В архітектурі були поширені дерев'яні споруди — це передовсім оборонні укріплення, княжі й боярські палаци. Розвивалося містобудування. З'явилися перші кам'яні споруди. Першою із них вважають Десятинну церкву. Шедевром архітектури став Софійський собор. Будівлі прикрашали фресками та мозаїкою. Поширення набув іконопис.

3. Русь–Україна у другій половині XI – першій половині XIII ст.

Основні дати

1113–1125 рр. – київський період Володимира Мономаха.
1125–1132 рр. – правління Мстислава Володимировича.
1072 р. – Вишгородський з'їзд,
1097 р. – Любецький з'їзд,
1100 р. – Уветицький (Витичівський) з'їзд князів.
1113 р. – київське повстання.
У **1187 році** – перша письмова згадка слова «Україна».

Основні поняття й терміни

Половці, княжі з'їзди, поліцентричність.

Назви

«Статут Володимира Всеволодовича», «Повчання Володимира Мономаха», «Ізборник», «Києво-Печерський патерик», Україна.

Персоналії

Володимир Всеволодович (Мономах),
Мстислав Володимирович (Великий), Володимир Глібович,
Ігор Святославович (Новгород–Сіверський).

Основні події

Після смерті Ярослава Мудрого державою правили три князі, цей період (1054–1073 рр.) в історії Русі-України називають тріумвіратом Ярославичів – спільним правлінням Ізяслава, Святослава та Всеволода. 1068 р. Ярославичі були розгромлені половцями на річці Альті. Того ж року в Києві відбулося повстання, Великим князем Київським було проголошено Всеслава Полоцького, але Ізяслав за підтримки польського короля Болеслава II повернув київський престол. Невдовзі тріумвірат розпався, розпочалися процеси поліцентричності (стан, коли влада та вплив у суспільстві розподілені між кількома центрами або джерелами влади). Хоча влада все ще офіційно належала Великому князю, але дедалі частіше виникають суперечки між центром та князівствами. В другій половині XI – першій половині XIII ст. на київському престолі правили Святослав Ярославич (1073–1076 рр.), Ізяслав Ярославич (1076–1078 рр.), Всеволод Ярославич (1078–1093 рр.), Святополк II Ізяславич (1093–1113 рр.). Між князями не було єдності, суперечки іноді приводили до війн, часто із залученням іноземних армій та кочовиків.

У 1113 р. кияни запросили на великокнязівський престол Володимира Мономаха. Він відновив на Русі-Україні одноосібну монархію, що занепала після смерті Ярослава. Обмежив обсяги стягування лихварями відсотків за позиками і закріпив це законом. У Києві було збудовано міст через Дніпро. Князь силою придушував князівські усобиці. Відновив міжнародний авторитет Київської держави. Написав знамените «Повчання дітям», пронизане турботою про рідну землю, ідеями християнської доброзичливості та любові до ближнього.

Після смерті Володимира Мономаха великокнязівський престол перейшов до його старшого сина Мстислава (1125–1132 рр.). Це був останній князь, який утримував єдність Русі-України, після його смерті держава вступила в добу роздробленості.

Княжі з'їзди — збори удільних князів Русі-України — вирішували найважливіші військові справи, погоджували міжособні суперечки тощо. Головував на з'їзді великий князь Київський. Відбулось декілька з'їздів. Вишгородський (1072 р.) — ухвалили збірку законів «Правда Ярославичів», яка доповнила «Руську правду». Любецький (1097 р.) — ухвалення рішення про припинення усобиць. Проголошення запровадження спадкового володіння. Витичівський (1100 р.) — укладення миру, який завершив війну князів, що розпочалася внаслідок осліплення князя Василька Ростиславича. Золочівський (1101 р.) — обговорення питання спільних дій проти нападів половців. Долобський (1103 р.) — обговорення заходів, спрямованих проти половців.

Причини роздробленості Русі-України:

- великі простори та етнічна неоднорідність населення;
- посилення боярства, яке ставило місцеві інтереси вище за загальнодержавні;
- розвиток і піднесення удільних князівств і земель, що спричинило виникнення місцевого сепаратизму і загострення міжкнязівських взаємин;
- зміна торговельних шляхів та втрата Києвом ролі центру торгівлі, Західна Європа стала безпосередньо торгувати з Близьким Сходом;
- посилення нападів кочовиків.

Особливості розвитку культури Русі-України: зв'язки з візантійською культурою, культурами західноєвропейських та азійських країн; переважав вплив візантійських традицій. Домінує вплив християнства на розвиток матеріальної і духовної культури, певну роль у розвитку самобутнього місцевого культурного середовища відіграла дохристиянська культура.

Освіта: у 1037 р. була відкрита перша бібліотека при Софійському соборі, а у 1086 р. у Києві запрацювала школа для дівчат, пізніше також у Суздалі та Полоцьку.

Література: Остромирове Євангеліє (1056–1057 рр.), «Ізборник» (1073 і 1076 рр.), «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона, «Повчання дітям» Володимира Мономаха, «Слово о полку Ігоревім», Мстиславове Євангеліє.

Літописання: Літопис Аскольда, «Найдавніший Київський звід», «Печерський звід» (не збереглися), «Повість минулих літ» Нестора, створена 1113 р., «Київський літопис» кінця XII ст.

Архітектура: переважно дерев'яні споруди. Кам'яні — собори Дмитрівського, Михайлівського Золотоверхого, Видубицького, Києво-Печерського та Кловського монастирів.

Мистецтво: іконопис (перше відоме з літопису ім'я іконописця —Аліпій); книжкова мініатюра.

4. Волинь і Галичина кінця XII – середини XIII ст. Волинсько-Галицьке князівство («держава Романовичів») середини XIII–XIV ст.

Основні дати	1199–1205 рр. — правління Романа Мстиславича. 1206 р. — об'єднання монголів Чингісханом. 1223 р. — битва на річці Калка. 1238 р. — битва під Дорогочином. 1240 р. — захоплення Києва монголами. 1253 р. — коронація Данила, 1253–1349 рр. — Королівство Руське.
Основні поняття й терміни	баскак, король, хан, ярлик.
Назви	Галич, Волинь, Золота Орда, Холм, Львів, королівство Руське.
Персоналії	Роман Мстиславович, Данило Романович, Ярослав Осмомисл, Лев Данилович, Юрій Львович, Чингісхан, Батий.

Основні події

Галичина розташована в східних передгір'ях Карпат, у верхів'ях річок Дністер і Прут. У X ст. за правління Володимира Великого землі Галичини, заселені хорватами, частково тиверцями та уличами, увійшли до складу Русі-України. На північний схід від Галичини розташована Волинь, тут існував дулібський союз племен.

Особливістю політичного життя Галичини був значний вплив боярства. У 1141 р. Галицьке князівство об'єднав Володимирко Володаревич.

Ярослав Осмомисл (1153–1197) розширив Галицьке князівство (приєднав землі між Карпатами та Дністром, пониззя Дунаю). Спорудив Успенський собор у Галичі. Вів боротьбу проти половців.

Роман Мстиславич (1199–1205) у 1170 р. став князем Володимиро-Волинської землі. За допомогою польського князя Лешка Білого в 1199 р. встановив свою владу в Галичі та об'єднав галицькі й волинські землі в єдину державу. У 1203 р. захопив Київ. Воював з половцями та уклав союзницький договір із Угорщиною, встановив дружні зв'язки з Візантією та Священною Римською імперією. Його влада поширювалася на Галицьке,

Волинське, Київське князівства, Переяславське й Турово-Пінське князівства. Підтримував контакти з Візантією і Тевтонським орденом. Загинув під час походу на поляків у 1205 р. Від імені його синів, Данила і Василька, землями 14 років мала правити його вдова Анна, яку підтримували волинські бояри, проте галицьке боярство і їй не підкорялося. У 1205–1238 рр. відбувся тимчасовий розпад Галицько-Волинської держави, посилилася боротьба за владу боярства, йшло втручання іноземних держав в життя Галичини та Волині.

У 1206 р. Чингісхан об'єднав монгольські племена і розпочинає завойовницькі походи. До 1222 р. монголи підкорили Південний Сибір, Далекий Схід, Північний Китай, Середню Азію, Південний Кавказ, передові загопи з'явилися у Причорномор'ї. У 1223 р. монгольські війська розгромили об'єднане русько-полоцьке військо на р. Калці, проте далі не пішли і повернули назад, та невдовзі повернулися.

Західний похід очолив онук Чингісхана хан Батий (Бату). У 1237 р. монголи спустошили землі Північно-Східної Русі (де Рязань, Володимир, Москва, Твер тощо). У 1239 р. Батий розпочав похід на Південно-Західну Русь, в результаті якого було захоплено Переяслав, Чернігів, Крим. У 1240 р. Батий здобув Київ. Оборonoю міста керував воєвода Дмитро — ставленик Данила Галицького. Облога Києва тривала понад 10 тижнів, місто майже повністю зруйнували монголи. У 1241 р. монголи пішли походом на Західну Русь, зруйнували міста Галицько-Волинського князівства. Далі вони рушили на територію Польщі, Угорщини, Чехії, Словаччини, Сербії, Боснії, Хорватії, але у 1242 р. припинили похід.

Батий повернувся з походу та облаштувався в прикаспійських і причорноморських степах, що стали частиною монгольської імперії, державу назвали Золотою Ордою (столиця в місті Сарай-Бату). Вона поділялася на улуси. Руські князівства перебували в залежності від Золотої Орди. Князі мали отримувати ярлик на князювання. А поневоленіми землями роз'їжджали збирачі данини — баскаки.

Данило Галицький (1238–1264) став збирати батьківську спадщину. Брав участь у битві з монголами на річці Калці. До 1234 р. об'єднав під своєю владою усі Волинські землі. Спільно правив з братом: Данило у Галичині, а Василько на Волині, при цьому князівства існували як єдина держава. Сприяв розбудові старих і зведенню нових міст. Заснував міста Холм, Львів та інші. У 1238 р. розбив лицарів-хрестоносців під Дорогочином. У 1240 р. захопив Київ (поставив управляти містом воєводу Дмитра), але незабаром місто захопили монголи. Боровся з поляками та угорцями, у 1245 р. розбив їх під Ярославом. У цьому ж році отримав від монголів ярлик на княжіння, при цьому князівство фактично зберігало незалежність. У 1246 р. заснував Галицьку митрополію. В цей час Данило намагався утворити антимонгольську коаліцію, проте більшість держав його не підтримали. У 1253 р. Данило був коронований, виникло королівство Руське. Наступного року війська Данила відбили похід монголів хана Куремси, проте через декілька років Данило підкорився хану Бурундаю та знищив декілька фортець.

Після смерті Данила землями Галицько-Волинської держави правили його сини Лев, Мстислав і Шварно та син Василька Володимир.

За нащадків короля Данила королівство Руське то розпадалося, то об'єднувалося. Князі то боролися з монголами, то використовували їх у боротьбі за владу. Розпочалася тривала війна за галицько-волинські землі, яка закінчилася тим, що Галичина опинилася під владою Польського королівства, а Волинь — під владою литовської династії.

5. Руські землі в складі сусідніх держав (середина XIV – початок XVI ст.). Кримське ханство

Основні дати	1316–1341 рр. — правління князя Гедиміна. 1362 р. — битва на річці Сині Води. 1385 р. — Кревська унія.
Основні поняття й терміни	Магдебурзьке право, магнат, самоврядування, султан, шляхта, унія.
Назви	Вільно, Кревська унія, Городельська унія, Грюнвальдська битва.
Персоналії	Ольгерд, Вітовт, Свидригайло, Юрій Котермак (Дрогобич).

Основні події

Більшість території Русі-України опинилася під монгольським пануванням, а на північно-західних кордонах постала Литовська держава. Князь Міндовг об'єднав всі литовські землі — виникло Велике князівство Литовське.

У 20-х рр. XIV ст. князь Гедимін став приєднувати до Великого князівства Литовського залежні від монголів руські землі. Його син, князь Ольгерд (1345–1377) продовжив його політику, у 1362 р. в битві біля річки Сині Води розбив монголів і приєднав Київщину, Поділля і Переяславщину. Вів тривалу боротьбу з Польщею за Волинь. Ольгерд чотири рази ходив походами на Москву. За його правління українська (руська) мова стала офіційною мовою Великого князівства Литовського. Тривала боротьба за Галичину, на яку претендувала Польща.

Ольгерд більшість своїх володінь заповів сину Ягайлові (великий князь литовський у 1377–1381 і 1382–1386 роках і польський король у 1386–1434 рр.). Через тиск із боку Московської держави, Тевтонського ордену, монголів, економічні та політичні побажання польських та литовських феодалів, у 1385 р. було підписано Кревську унію. Унія передбачала, що через шлюб литовського князя Ягайла з польською королевою Ядвігою відбудеться об'єднання Великого князівства Литовського та Польської держави.

Проте Кревською унією була невдоволена значна частина литовських князів, яких очолив двоюрідний брат Ягайла Вітовт. Вони виступили за збереження самостійності Литви, що змусило Ягайла визнати Вітовта намісником Великого князівства Литовського. Вітовт продовжив боротьбу за збереження земель. Але поразка від монголів у 1399 р. під Ворсклою змусила його у 1401 р. у Вільні укласти унію, відповідно до якої Велике князівство Литовське ставало васалом Польського королівства. Це дозволило спрямувати війська на східні кордони проти Московського царства та Тевтонського ордену. У 1410 р. об'єднана польсько-литовсько-руська армія під Грюнвальдом розбила

війська лицарів-хрестоносців. У 1413 р. була підписана Городельська унія, за якою визнавалася незалежність Литви, але під зверхністю польського короля.

Після смерті Вітовта великим князем литовським було обрано Свидригайла Ольгердовича (1430–1432), але після заколоту князівство отримав брат Вітовта Сигізмунд Кей-стутовича. В результаті боротьби Велике князівство Литовське дедалі більше втрачало позиції.

Після ослаблення Галицько-Волинської держави Закарпаття увійшло до складу Угорщини. Розвиток краю пов'язують з подільським князем Федором Коріятовичем, який отримав від угорського короля місто Мукачеве та став намісником Березького комітату. Проте у XIII–XV ст. Закарпаття заселялося мадярами, волохами, словаками. Відбувалася асиміляція місцевого населення, витіснення його в Карпати, позбавлення політичних прав, утиски від іноземних володарів.

Буковина входила до складу Галицько-Волинської держави, але потрапила під владу Золотої Орди та Угорщини. У середині XIV ст. буковинські землі увійшли до складу виниклої держави — Молдавії, яка на початку XVI ст. опинилася в складі Османської імперії.

Становлення Московської держави відбувалося через захоплення сусідських земель, зокрема й українських. Почалися війни за спадщину Русі-України з Великим князівством Литовським кінця XV — початку XVI ст. В результаті Московія захопила землі Чернігово-Стародубського і Новгород-Сіверського князівств.

На Кримському півострові Генуя почала створювати факторії і до початку XV ст. генуезці оволоділи всім південним узбережжям Криму. Поряд із генуезькими факторіями з кінця XII ст. в гірських районах Криму розвивалося князівство Феодоро. Причорноморські степи належали половцям. Підкоривши їх, монголи приєднали половецькі землі до своїх володінь. Від кінця XIII ст. монгольські хани часто обирали Крим для постійного проживання. У середині XV ст. Золота Орда розпалася, і Хаджі-Гірай зміг, спираючись на Литву, відстояти незалежність від монголів. Так у 1449 р. виникло Кримське ханство. Невдовзі його очолив Менглі-Гірай. У 1475 р. Кримське ханство стало васалом Османської імперії. Столицею Кримського ханства було місто Бахчисарай. На чолі держави стояв хан. Всі важливі питання вирішувалися на державній раді — дивані. Питаннями освіти, судочинства займався релігійний лідер — муфтії. Державною релігією ханства було мусульманство, але тут проживало чимало християн та юдеїв. Більшість населення ханства складали вільні люди. Основу господарства становило скотарство. У передгір'ях Криму також було розвинене землеробство. Кримське ханство вело походи на сусідні держави, переважно на українські території, так протягом другої половини XV і в XVI ст. відбулося близько 110 великих татаро-турецьких набігів.

Українське суспільство мало становий характер, проте воно було розмаїтим через те, що українські землі входили до складу різних держав. До привілейованих станів належали князі, пани, бояри, духовенство, більшість — шляхта. До напівпривілейованих — різноманітні групи міщан (патриціат, бюргерство, плебс). Непривілейованими були різноманітні групи селян, міські низи й прості ремісники.

Українські міста переважно були залежними від великих феодалів, проте поступово вони отримували право на самоврядування (Магдебурзьке право). На селі поширювалося кріпацтво. Виникали великі землеволодіння — латифундії, які перетворювалися на фільварки. В ремеслі було понад 200 спеціальностей, поширювалися цехи. Активно розвивалася торгівля, особливо через ярмарки.

6. Землі України в XVI — першій половині XVII ст.

Основні дати	1569 р. — Люблінська унія. 1596 р. — Берестейська унія. 1586 р. — утворення першої братської школи у Львові. 1632 р. — утворення Києво-Могилянського колегіуму. 1574 р. — видання перших книг в Україні.
Основні поняття й терміни	Стани (шляхта, міщани, духовенство, селяни), православні братства, унія, вертеп, гравюра, колегія, полемічна література, рента, сеймики, слов'яно-греко-латинська школа, унійна (греко-католицька) церква, фільварок.
Назви	Люблінська унія, Берестейська унія.
Персоналії	Костянтин Острозький, Іван Федорович (Федоров), Герасим та Мелетій Смотрицькі, Іван Вишенський.

Основні події

Невдачі та послаблення Великого князівства Литовського у період Лівонської війни, втрата значних територій, руйнування господарства, людські втрати, загроза з боку Московської держави підштовхнули уряд Великого князівства Литовського до об'єднання з Польським королівством. Об'єднання зусиль підвищувало шанси у протистоянні турецько-татарській небезпеці. Польські магнати і шляхта добивалися включення Литовської держави до Польщі, щоб захопити українські й білоруські землі, які входили до складу Литви. Литовські, українські й білоруські магнати виступали проти унії через побоювання втратити в об'єднаній державі своє панівне становище.

У 1569 р. було укладено Люблінську унію. Велике князівство Литовське та Королівство Польське об'єднувалися в єдину державу — Річ Посполиту. Очолював її виборний монарх, який мав титул «короля польського і великого князя литовського». До складу Польщі ввійшли: Східна Галичина, Волинь, Київщина, Поділля, частина Лівобережжя (Полтавщина). У складі Литви залишилися лише Берестейщина й Пінщина. Об'єднання більшості українських територій в межах однієї держави сприяло національно-культурному розвитку українського народу, поширенню на українські землі через Польщу західноєвропейського культурного впливу. Разом із тим на українських землях виникли володіння польських магнатів, селянство було закріпачене, його експлуатація посилилася, як і соціальне, національне, релігійне та культурне пригноблення.

Остаточне закріпачення селян відбулося за Третім Литовським статутом 1588 р., який встановив 20-річний термін розшуку селян-утікачів. Деякі знатні українські роди — Вишневецьких, Корецьких, Заславських та інші — прагнучи зберегти свої володіння і по-сісти в Польській державі важливе місце в політичному житті, поступово стали зрікалися українства, рідної мови, православної віри. Вони масово переходили до католицизму, переймали польську мову, звичаї та побут. На відміну від панів, простий люд не змирився

із засиллям поляків і рішуче захищав свої національні інтереси й православну віру, чинив опір окатоличенню. На захист православ'я виступали братства.

Прагнення католицької церкви розширити свій вплив і підпорядкувати православних Папі Римському призвело до укладення унії католицької та православної церков у 1596 р. в місті Бересті.

Утворена унійна (уніатська), або ж греко-католицька церква визнавала верховенство Папи Римського та вчення католицької церкви, але зберігала православні обряди, традиції, церковнослов'янську мову у богослужінні. Священики-уніати дістали чималі привілеї: вони звільнялися від податків, мали право створювати сім'ю, шляхтичі — греко-католики отримували право посідати державні посади, міщани-уніати могли користуватися перевагами Магдебурзького права нарівні з римо-католиками, але українська віра, церква і духовність опинилися у принизливому становищі. Берестейська унія викликала протест більшості українців, боротьбу на захист православ'я, українських традицій, захист православ'я став провідним гаслом національно-визвольної боротьби проти Речі Посполитої.

Кінець XVI і перша половина XVII ст. — період пробудження національної свідомості українського народу, його духовного відродження. Трьома основними осередками культури стали Львів, Київ, Острог.

У початкових школах при церквах і монастирях учителювали дяки. У 1578 р. відкрито слов'яно-греко-латинську школу, у якій викладали «сім вільних наук». При школі діяли друкарня й науковий гурток, заснований Костянтином Острозьким. У 1586 р. утворилась перша братська школа у Львові, створено мережу єзуїтських, протестантських колегіумів.

1632 р. — утворення об'єднанням Київської братської та Лаврської шкіл Києво-Могилянського колегіуму, який згодом отримав назву академії.

У 1574 р. у Львові за кошти Львівського братства Іван Федорович (Федоров) видав перші книги в Україні — «Апостол», «Буквар» (став першим шкільним підручником на українських землях), у 1581 р. — в Острозі видана Острозька Біблія.

Поширювалась полемічна література (Смотрицькі, Іван Вишенський). Найвідоміші твори — «Ключ царства небесного», «Календар римський новий» Герасима Смотрицького, «Тренос» («Плач») Мелетія Смотрицького.

Архітектура: церква Зішестя Святого Духа в Потеличі (1502), споруди у Львові: Чорна Кам'яниця, будинок Корнякта, Успенська церква, вежа Корнякта, каплиця Трьох Святителів, Ансамбль Кафедрального костелу. Острозький замок. Замок у Підгірцях.

Образотворче мистецтво: ікона «Успіння Богородиці» (1547), мініатюри Пересопницького Євангелія (1556–1561), гравюра зі львівського «Апостола» (1574).

Театр: шкільна драма (літературно-театральний твір, побудований у формі діалогу без авторської мови та призначений для сценічного виконання); поява містерій — духовних драм на біблійні сюжети; розігрування між діями містерії інтермедій — коротких сценوک переважно гумористичного характеру. Вертеп — пересувний ляльковий театр.

7. Становлення українського козацтва (XVI – перша половина XVII ст.)

Основні дати

1489 р. – перша згадка про козаків.

1625 р. – Куруківська угода.

1638 р. – ухвалення постанови польського сейму «Ординація Війська Запорозького, яке перебуває на службі Речі Посполитої».

Основні поняття й терміни

Козак, Великий кордон, Великий Луг, гетьман, Запорозька Січ, зимівник, кіш, козак, козацька рада, козацькі клейноди, кошовий отаман, курінь, низове козацтво, покозачення, політична культура, реєстрове козацтво, річкові пороги, сотня, уходництво, Тарасова ніч.

Назви

Хортицька, Томаківська, Базавлуцька, Микитинська, Чортомлицька, Кам'янська, Олешківська, Нова Січ.

Персоналії

Дмитро Вишневецький, Самійло Кішка, Петро Сагайдачний, Криштоф Косинський, Северин Наливайко, Тарас Федорович (Трясило), Павло Бут (Павлюк).

Основні події

У 1489 р. уперше у писемних джерелах (щодо України) з'явився термін «козак» на позначення людей, що вирушали в степ за здобиччю або боролися з набігами. Слово «козак» тюркського походження, означає «вільна людина», «вільний воїн», «солдат-вершник». На дніпровських островах і вздовж берегів Дніпра споруджувалися козацькі укріплення – січі (із січених або рублених дерев'яних колод). Існувало заможне козацтво, власники великих господарств, хуторів, а також численна козацька голота.

Запорозька Січ стала початковим етапом у формуванні української державності. Козацька республіка будувалася на демократичних засадах і християнській моралі. Найвищим законодавчим органом влади була Січова Рада, до повноважень якої належали: оголошення війни й підписання миру, організація військових походів, покарання злочинців, розподіл угідь тощо; її рішення були обов'язкові для виконання. Козацька рада обирала гетьмана і військову старшину. Гетьман наділявся вищою судовою і виконавчою владою, був головнокомандувачем, представляв Військо Запорозьке на дипломатичних переговорах. У розпорядженні гетьмана була військова старшина, до якої належали обозний (керував артилерією), писар (очолював військову канцелярію), суддя (чинив суд) і осавули (два порученці гетьмана).

Для населення тодішніх українських земель Запорозька Січ і загалом козацтво стало уособленням свободи й рівності, захисником православної віри, бастіоном проти зовнішніх і внутрішніх ворогів.

Намагаючись підпорядкувати собі запорозьке козацтво, перешкодити його зростанню та розколоти, щоб не допустити антипольських повстань, надавши частині козаків певні привілеї, у 1572 р. король Польщі Сигізмунд II Август найняв на державну службу 300 козаків, склавши їхній реєстр (список). Поза реєстром перебувало значно більше запорожців. І ті, й інші ігнорували урядову владу і не раз, об'єднавшись, спільно виступали проти польської шляхти, боролися за розширення козацьких прав, захищали права православних, спільно ходили у морські походи. Протягом перших двох десятиліть XVII ст. на легких човнах-чайках запорожці досягали берегів Кримського ханства і Туреччини задля визволення співвітчизників із полону. У цій героїчній боротьбі особливо прославилися козацькі ватажки — Самійло Кішка та Петро Сагайдачний. У 1616 р. українські козаки під проводом Сагайдачного влаштували похід на Кримське ханство, зруйнували турецьку фортецю Кафу і визволили з неволі чимало українських бранців.

У 1618 р. Сагайдачний на прохання польського королевича Владислава ходив походами на Московську державу, у 1620 р. повів козацьке військо на Дністер під турецьку фортецю Хотин.

Польський уряд не виконував обіцянок щодо платні за службу у війську, розширення козацького реєстру, привілеїв для православної церкви, а також зобов'язань не чинити перешкод для походів проти турків і татар. Тому виникали козацько-польські збройні конфлікти. У 1591–1593 рр. відбувся виступ реєстровців на чолі з Криштофом Косинським проти князя Острозького на знак протесту проти захоплення наданих за службу земель. У 1594–1596 рр. повстанське військо очолив Северин Наливайко, проте і цей виступ зазнав невдачі. У 1625 р. відбулось повстання під проводом Марка Жмайла на Подніпров'ї. Завершився польсько-козацький конфлікт підписанням Куруківської угоди, яка повинна була ізолювати реєстрове козацтво, що перебувало на державній службі, від інших соціальних верств.

Повстання під проводом Тараса Трясила (Федоровича) у 1630 р. охопило Лівобережжя, Подніпров'я, Брацлавщину, Волинь, Галичину. Повстанці влаштували «Тарасову ніч», вирізавши «Золоту роту» з добірних польських вояків. Після цього була укладена Переяславська угода, за якою реєстр було збільшено до 8 тисяч.

У 1635 р. загін Івана Сулими зруйнував фортецю Кодак, споруджена поляками на дніпровських порогах, аби перешкодити подальшим повстанням. «Чистка» козацтва коронним польним гетьманом Миколаєм Потоцьким, після якої в реєстрі залишилися ті, за кого поручилися місцеві старости, привела до повстання у 1637 р., яке очолив Павло Бут (Павлюк). Після страти Бута козаки продовжили боротьбу на чолі з новообраним гетьманом Дмитром Гунею, але зазнали поразки.

У березні 1638 р. була ухвалена постанова польського сейму «Ординація Війська Запорозького, яке перебуває на службі Речі Посполитої». «Ординація...» мала перетворити українське реєстрове козацтво на залежний і підпорядкований владі Речі Посполитої підрозділ. Він повинен був допомагати полякам підтримувати свою владу в Україні й захищати південні кордони Речі Посполитої.

8. Козацька революція середини XVII ст. і війна за суверенітет козацької держави другої половини XVII ст.

Основні дати	1648–1676 рр. — козацька революція. 60-ті–80-ті рр. XVII ст. — період Руїни.
Основні поняття й терміни	Козацька революція, наказний гетьман, Руїна, суверенітет.
Назви	Зборівський договір, Березневі статті, Віленське перемир'я, Гетьманщина.
Персоналії	Богдан Хмельницький, Дем'ян Многогрішний, Іван Богун, Іван Брюховецький, Іван Виговський, Іван Самойлович, Іван Сірко, Павло Тетеря, Петро Дорошенко, Юрій Немирич, Юрій Хмельницький.

Основні події

Козацько-селянські повстання кінця XVI — початку XVII ст. дали українському народу значний військовий досвід, піднесли його національну самосвідомість, стали передумовою козацької революції.

У січні 1648 р. розпочалося козацьке повстання, і повстанці обрали Богдана Хмельницького гетьманом Війська Запорозького. Скрізь по Україні створювалися загони селян і городян. Видатною заслугою Хмельницького є те, що він протягом року війни зумів створити з розрізнених селянських і козацьких загонів повноцінну армію та залучити в союзники кримських татар. Козацько-селянська армія отримала перемогу 29 квітня — 16 травня 1648 р. в битві під Жовтими Водами, 25–26 травня 1648 р. в битві під Корсунем, 13 (26) вересня 1648 р. — в битві під Пилявцями. 14 (27) грудня 1648 р. війська Хмельницького вступили до Києва. Козацька армія дійшла до Львова та Замостя. Річ Посполита пішла на переговори і після укладення Зборівського договору (8 (18) серпня 1649 р.) вперше в історії українсько-польських відносин Україна отримала з боку Речі Посполитої визнання повної самостійності як козацька держава. Значно погіршилися умови для України після Білоцерківського договору (вересень 1651 р.), що його козаки вимушені були підписати після поразки в битві під Берестечком (28 червня 1651 р.). 1–2 червня 1652 р. Богдан Хмельницький в урочищі Батіг на Поділлі розбив 20-тисячне польське військо, що звільнило його від виконання Білоцерківського договору.

Протягом 1650–1653 рр. відбувались молдовські походи Богдана Хмельницького, мета яких — не допустити союзу Молдови з Річчю Посполитою. Але вони не дали бажаних результатів. Тяжке внутрішньополітичне становище Гетьманщини наприкінці 1653 р. змусило Богдана Хмельницького піти на переговори з Московською державою. У березні 1654 р. був укладений договір між Україною і Московією — «Березневі статті», затверджений царем Олексієм Михайловичем і Боярською думою. Договір дав можливість для України зберегти власну державність. До кінця 1654 р. українсько-російські війська змусили поляків відступити, але невдовзі проти Речі Посполитої виступила і Швеція. Московська держава, будучи суперником Швеції, припинила військові дії проти Речі Посполитої, уклавши з нею у 1656 р. Віленське перемир'я, яке козаки сприйняли як зраду з боку московського царя.

Богдан Хмельницький розпочинає активний пошук нових союзників: намагається створити коаліцію держав за участі Швеції, Семиграддя, Молдови, Валахії, Литви. Йому вдається домовитися про спільні дії зі шведським королем Карлом X Густавом та семиградським князем Юрієм II Ракоці. Попри погрози Московії, Богдан Хмельницький разом зі Швецією і Семиграддям (Трансильванією) вирішив продовжувати війну з Річчю Посполитою. Утім, згодом ситуація змінилася. Річ Посполита отримала підтримку від кримських татар і Австрії, а союзники не могли підтримати козацьку державу. Все це остаточно підірвало здоров'я хворого Богдана Хмельницького, і 27 липня 1657 р. він помер. В історії України розпочався період Руїни, який характеризується боротьбою за владу між представниками козацької верхівки, поділом України та втручанням у її внутрішні справи іноземних держав (Московії, Речі Посполитої, Оманської імперії та її васала Кримського ханства).

Ще за життя Богдана Хмельницького було ухвалене рішення про наслідування булави після смерті батька його молодшим сином Юрієм. Івана Виговського у 1657 р. обрали регентом при 16-річному синові Богдана Хмельницького, а згодом і гетьманом. У вересні 1658 р. у Гадячі підписано договір із Річчю Посполитою про створення федерації держав у складі Польщі й Литви, а Гетьманщині обіцялася значна автономія.

Навесні 1658 р. розпочалася московсько-українська війна (1658–1659 рр.). Іван Виговський розгромив 100-тисячну московську армію під Конотопом, але не зміг скористатися результатами блискучої перемоги, оскільки проти нього виступила промосковська опозиція. У жовтні 1659 р. він зрікся булави й виїхав до Речі Посполитої.

Гетьманування Юрія Хмельницького (1659–1663 рр.) призвело до розколу України — на Правобережну, яка орієнтувалася на Річ Посполиту, і Лівобережну, яка орієнтувалася на Московію. У 1663 р. гетьманом Правобережної України було обрано Павла Тетерю, Лівобережної — Івана Брюховецького. У Лівобережній Україні, яка отримала назву «Гетьманщина», московський уряд систематично й послідовно обмежував автономію, посилював свою присутність.

У 1665 р., після Павла Тетері, гетьманом Правобережної України було обрано Петра Дорошенка, який боровся за незалежну й територіально цілісну Україну. На жаль, його боротьба не дала результатів. Дорошенко склав присягу на вірність московському цареві. Відчувши, що втримати булаву йому не вдасться, він у 1676 р. склав із себе гетьманські повноваження.

У результаті тривалих воєн у період Руїни Правобережна Україна повністю занепадає, стає безлюдною, населення масово переселяється на лівий берег Дніпра.

У другій половині XVII ст. значною військовою силою в боротьбі проти чужоземних загарбників — Речі Посполитої, Туреччини, Кримського ханства — була Запорозька Січ. Активну боротьбу проти польсько-шляхетської й турецько-татарської агресії на українські землі вів кошовий отаман запорожців Іван Сірко.

З 1686 р. за «Вічним миром» між Річчю Посполитою і Московською державою Запорозька Січ офіційно увійшла до складу Московської держави.

9. Козацька Україна (Гетьманщина) другої половини XVII ст. — початку XVIII ст.

Основні дати	1667 р. – Андрусівське перемир'я. 1686 р. – Вічний мир. 1699 р. – Карловицьке перемир'я.
Основні поняття й терміни	Генеральна рада, генеральна старшина, гетьман, етнічна група, займанщина, козацька старшина, політична еліта, полк, сотня.
Назви	Гетьманщина, Слобідська Україна, Запорозжя (Військо Запорозьке Низове).
Персоналії	Яна II Казимир, Ян III Собеський, Олексій Михайлович.

Основні події

У січні 1667 року Московське царство та Річ Посполита підписали Андрусівське перемир'я. Лівобережжя відходило до Московії, а Правобережна Україна – до Речі Посполитої. Київ тимчасово залишався у складі Московії.

Запорозька Січ мала перебувати під опікою обох держав. Вона в другій половині XVII ст. продовжувала відігравати роль форпосту в захисті України від турецько-татарських набігів. Кількість запорозького козацтва у 60-х рр. XVII ст. збільшувалася, тому що почастишали втечі на Запоріжжя з Лівобережної та Правобережної України. Запорожці часто ставали в опозицію до гетьманської влади.

Після укладення «Вічного миру» (1686 р.) змінився політико-правовий статус Січі: вона перейшла у виключне підпорядкування Москви, проте, незважаючи на заборону, провадила власну зовнішньополітичну лінію: на початку 90-х рр. XVII ст. відбулося пожвавлення зносин із Кримським ханством; активно розвивалися відносини з правобережним козацтвом і польською владою. У листопаді 1689 р. запорожці звернулися до Речі Посполитої із проханням про підданство, проте отримали лише обіцянки.

Основними проявами політики московського уряду щодо Запорозької Січі в другій половині XVII ст. була підтримка запорожців у конфліктах з гетьманами, оскільки це сприяло ослабленню гетьманської влади. У 1663 – 1667 рр. на Чортомлицьку Січ була направлена московська залога, що стежила за козаками. У 1686 р. на запорозьких землях була споруджена фортеця, аби утримувати козаків під контролем. Московія використовувала військову силу запорожців для боротьби за вихід до Азовського і Чорного морів (Азовсько – Дніпровська кампанія 1695 – 1698 рр.).

Король Ян III Собеський прагнув створити міцну перешкоду турецько-татарським нападам. Тому він вирішив узаконити територіальне козацьке військо на землях Право-

бережної Наддніпрянщини. Відповідно до універсалу короля (1684 р.) і Сеймової Конституції (1685 р.) за козаками затверджувалися вольності, свободи і привілеї, а також дозволялося заселяти землі колишніх правобережних полків. Привілеї привертали сюди жителів Лівобережжя, переселенців з інших районів Правобережжя, Галичини, вихідців із Білорусії та Молдавії. На цих землях було створено чотири територіальні козацькі полки. Очолював козацьку адміністрацію наказний гетьман, якого призначав король. Козаки нових полків брали активну участь у війні з Османською імперією, за що отримали гроші від польської влади. Зміцнення козацтва призвело до загострення конфлікту зі шляхтою, що спалахнув у 1688 р. через земельні володіння. Проте поки йшла війна, вища влада Речі Посполитої не зважала на це. У 1699 р. держави Священної ліги й Османська імперія підписали Карловицьке перемир'я, за яким Річ Посполита повертала собі Західне Поділля. Цього ж року сейм ухвалив рішення про ліквідацію козацького війська на Правобережжі.

Слобідська Україна (Слобожанщина) – регіон, що утворився на території Дикого Поля між кордонами Московської держави, Речі Посполитої і Кримського ханства в XVII – XVIII ст., охоплювала територію сучасних Харківської, Сумської, півночі Донецької і Луганської областей України та південні частини Белгородської, Курської і Воронежської областей Росії. Перші колоністи на так званому Дикому полі з'явилися у XV – на початку XVI ст., наступна хвиля колонізації, пов'язана з козацько-селянськими повстаннями на Правобережжі у першій половині XVII ст. Активізація переселення відбулася після поразки козацької армії під Берестечком (1651 р.) та під час Руїни. Для заохочення переселенцям надавалися певні свободи – «слободи» (звільнення від податків) тому поселення стали називати слободами, а територію – Слобожанщиною. Виникли міста Острогозьк, Суми (1652 р.), Охтирка, Харків. Було сформовано п'ять полків, які підпорядковувалися білгородському воєводі. На козацьких радах обирали полковників, яких затверджував цар, полкову старшину обирали довічно. Діяло право займанщини: поселенці могли брати стільки землі, скільки могли обробити, кожний полк мав фонд незаселених земель, звідки нові козаки могли отримати наділ, селяни, як і в Гетьманщині, оселялися переважно на старшинських землях.

Вищими органами влади Лівобережної Гетьманщини в другій половині XVII ст. були Генеральна військова рада (утратила початковий характер вищого законодавчо-розпорядчого органу влади, усі питання погоджувала з Московією), старшинська рада, яка заступила місце загальної військової ради. Фактично орган козацької старшини, утворюваний на основі представництва від полків. На цих радах обиралася генеральна старшина і полковники, визначалися розміри податків, оренд, вирішувалися справи військово-оборонного характеру. Московський уряд на старшинській раді затверджував кандидатів на гетьманство. Гетьман обирався на невизначений термін. Права і компетенції кожного гетьмана визначалися спеціальними Статтями (умовами), які він підписував із московським урядом.

10. Україна та ранньомодерні імперії XVIII ст.

Основні дати	1709 р. — Полтавська битва. 1710 р. — Конституція Пилипа Орлика. 1764 р. — ліквідація Гетьманщини, 1775 р. — зруйнування Нової Січі, 1772 р., 1793 р. і 1795р. — поділи Речі Посполитої.
Основні поняття й терміни	Академія, гайдамаки, козацьке бароко, козацькі літописи, анексія.
Назви	Конституція Пилипа Орлика, Нова Січ, опришківський рух, поділи Речі Посполитої.
Персоналії	Іван Мазепа, Пилип Орлик, Данило Апостол, Кирило Розумовський, Олекса Довбуш, Григорій Сковорода.

Основні події

На початку гетьманування Іван Мазепа (1687–1709 рр.) дотримувався промосковської політики, сподіваючись за підтримки Москви розширити територію Гетьманщини. Але прагнення російського царя Петра I цілком підпорядкувати Україну підштовхнули Мазепу до угоди зі шведським королем, який зобов'язувався захищати Гетьманщину і приєднані до неї землі, за вимогою гетьмана і Генеральної ради. Дізнавшись про вчинок Мазепи, цар Петро наказав зруйнувати гетьманську столицю Батурин. У квітні 1709 р. була знищена Чортомлицька Січ. 27 червня 1709 р. відбулася ключова битва Північної війни — Полтавська. Після поразки Мазепа й Карл XII утекли до володінь турецького султана, де 22 серпня 1709 р. гетьман помер.

У 1710 р. новим гетьманом було обрано Пилипа Орлика. Він очолив першу українську політичну еміграцію в Європі. Під час козацької ради було ухвалено складений Орликом документ «Пакти й Конституції законів і вольностей Війська Запорозького» (Конституція Пилипа Орлика). Це була угода між старшиною та козаками, з одного боку, та гетьманом — з іншого. Проголосивши фактично республіканський політичний устрій Української козацької держави, Конституція Пилипа Орлика стала зразком тогочасної політичної думки не тільки в Україні, а і взагалі в Європі. У 1714 р. Пилип Орлик виїхав у подорож до країн Європи, де намагався отримати допомогу в боротьбі проти Московії, однак підтримки у правителів європейських держав гетьман не знайшов.

Для управління Гетьманщиною за указом Петра I від у 1722 р. була заснована Малоросійська колегія. Після її скасування у 1727 р. гетьманом став Данило Апостол (1727–1734 рр.). Він активно взявся до відновлення втраченої автономії: призначив на посади полковників своїх прихильників, провів заходи щодо впорядкування старшинського землеволодіння, уперше вчинив дії щодо складання тогочасного бюджету Гетьманщини, налагодив українську торгівлю, підпорядкував гетьманській владі Київ, реорганізував судову систему, домогся дозволу на повернення запорожців із володінь кримських татар в Олешках та заснування ними в 1734 р. Нової (Підпільненської) Січі на річці Підпільній.

Після смерті Данила Апостола для управління Гетьманщиною і Слобідською Україною російським царським урядом було утворене Правління гетьманського уряду (1734–1750 рр.). Політика «Правління гетьманського уряду» викликала дедалі більше невдоволення населення Гетьманщини.

За розпорядженням російської імператриці Єлизавети в 1750 р. гетьманом обрали Кирила Розумовського (1750–1764 рр.). Він намагався сприяти перебудові Гетьманщини на зразок держави європейського стибу. Наступна російська імператриця Єкатерина II запропонувала йому добровільно зректися булави, на що Розумовський був змушений погодитися. У 1764 р. вийшов царський указ про ліквідацію гетьманської влади. Для управління землями колишньої Гетьманщини була створена Друга Малоросійська колегія (діяла в 1764–1786 рр.), яку очолив Петро Рум'янцев. У 1775 р. за наказом Катерини II російськими військами була зруйнована Нова Січ.

Посилення соціального, національно-релігійного гноблення в другому десятилітті XVIII ст. спричинило на Правобережжі нову хвилю національно-визвольної боротьби, відомої в історії під назвою «гайдамацький рух». Повстанський рух набув поширення і на західноукраїнських землях, особливо в Прикарпатті, де загони називалися «чорними хлопцями», або опришками. Найвідомішим ватажком був Олекса Довбуш, який загинув у 1745 р. Проте, незважаючи на смерть ватажка, рух опришків не припинився до середини XX ст.

Унаслідок перемог Росії у війнах з Османською імперією (1768–1774, 1787–1791 рр.) і ліквідації Запорозької Січі (1775 р.) та Кримського ханства (1783 р.) утворився масив земель, які Російська імперія стала активно колонізувати. Для позначення цього регіону використовувалася назва «Південна Україна», а офіційно ці території назвали «Новоросія».

У другій половині XVIII ст. Річ Посполита переживала період занепаду. Цим скористалися сусідні держави — Росія, Пруссія та Австрія. Вони розділили Польщу (1772 р., 1793 р. і 1795 р.). У результаті ліквідації державних кордонів в межах Російської імперії опинилися 80 % українців.

На Лівобережжі, Слобожанщині та Запоріжжі існували початкові школи, де навчали дяки. На Правобережжі та західноукраїнських землях школи діяли при братствах. На Лівобережжі та Слобожанщині працювали Чернігівський, Харківський і Переяславський колегіуми, на Правобережжі та західноукраїнських землях — єзуїтські колегіуми. Вищу освіту здобували у Києво-Могилянській академії і Львівському університеті.

Видатним філософом, гуманістом, просвітителем, поетом, педагогом, музикантом був Григорій Сковорода. Значний внесок у розвиток медичних знань зробили Нестор Амбодик-Максимович, Мартин Тереховський та інші. 1798 року видано «Енеїду» Івана Котляревського — перший твір, написаний розмовною українською мовою. Набули поширення козацькі пісні з маршовим ритмом. Теоретиком партесного (багатоголосного хорового) співу був український композитор Микола Дилецький, Видатними композиторами були Максим Березовський, Дмитро Бортнянський, Артемій Ведель. В архітектурі домінувало бароко, з'явився класицизм. Видатні пам'ятки: Спасо-Преображенський собор Мгарського монастиря, церква Всіх Святих у Києво-Печерській лаврі, Собор святого Юра у Львові, Андріївська церква в Києві, ратуша в Бучачі. Видатні архітектори — Іван Григорович-Барський, Степан Ковнір.

11. Українські землі в складі Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Основні дати	1832 р. – створення Азовського козацького війська. 1846–1847 рр. – діяльність Кирило-Мефодіївського братства. Листопад 1830 р. – польське національно-визвольне повстання. 1839 р. – ліквідація греко-католицької церкви на Правобережжі.
Основні поняття й терміни	Національна ідентичність, національний рух, національне відродження.
Назви	Задунайська Січ, Азовське козацьке військо, Чорноморське/ Кубанське козацьке військо, польське Листопадове повстання, Кирило-Мефодіївське братство.
Персоналії	Іван Котляревський, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко.

Основні події

Російська імперія оволоділа Слобожанщиною, Лівобережжям, Правобережжям та Півднем, що становило близько 85 % земель, заселених українським населенням. Запроваджувались нові адміністративно-територіальні одиниці – генерал-губернаторства (Київське, Малоросійське, Новоросійсько-Бессарабське). Влада генерал-губернатора мала характер військової диктатури (зосереджував у своїх руках військову, адміністративну, судову та фінансову владу). Проводилася русифікація всіх сфер суспільно-політичного життя.

Із числа козаків-задунайців, що перейшли на бік Росії в роки російсько-турецької війни 1828–1829 рр., у 1832 р. було створено Азовське козацьке військо. У 1864 р. військо ліквідували, а його клейноди передали Кубанському козацькому війську.

У 70-х–90-х рр. XVIII ст. на Лівобережжі діяв створений місцевими патріотами-автономістами Новгород-Сіверський гурток. Гуртківці прагнули до повернення часів існування Гетьманщини. У кінці XVIII ст. в середовищі дворян-автономістів створено «Історію Русів», у якій викладено історичний розвиток України від найдавніших часів до 1769 р. в найкращих традиціях козацького літописання. Початком українського відродження на Слобожанщині стала діяльність гуртка «харківських романтиків» (Ізмаїл Срезневський, Орест Євцький та інші) у Харківському університеті.

Відбувалось формування основ української національної ідеї, яка еволюціонувала від спроб відновлення автономії України нащадками козацької старшини до спроби

висунути програму національного визволення членами Кирило-Мефодіївського братства. Учасниками братства були Василь Білозерський, Микола Гулак, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко. Вони проводили наукові дослідження, вели просвітницьку діяльність, збирали кошти на відкриття народних шкіл, писали підручники для них. У 1847 році братчиків заарештували. Усіх дванадцятьоро покарали засланням до різних місць імперії. Тараса Шевченка відіслали солдатом до Оренбурзького корпусу із забороною писати й малювати.

На початку XIX ст. в суспільному житті українських земель помітну роль почало відігравати масонство. Ідеї представників польської, російської та української спільнот, що входили до них, суттєво різнилися. Польські масони поєднували негативне ставлення до російської влади з прагненнями боротьби за відновлення Речі Посполитої. Російські масони виступали за вдосконалення імперських порядків відповідно до принципів масонства. Для українського дворянства участь у діяльності масонських лож стала формою прояву власних опозиційних настроїв, пошуку способів зміни наявних політичних порядків. Найбільше українців перебувало в полтавській ложі «Любов до істини». До неї входили Іван Котляревський, Василь Капніст, Василь Тарновський, Василь Лукашевич.

У 1821 р. на Правобережжі, у Тульчині, утворилася організація декабристів «Південне товариство» (керівник Павло Пестель). Рух декабристів мав проросійський характер й обмежувався переважно офіцерами армії. Політична байдужість декабристів до майбутнього інших народів, які перебували під владою імперії, стала однією з причин їхньої поразки під час повстання у 1825–1826 рр.

У листопаді 1830 р. у Варшаві перемогло національно-визвольне повстання проти російського панування. Створений повстанцями Національний уряд висунув програму боротьби за відродження Речі Посполитої в кордонах 1772 р. Повстання було придушене російськими урядовими військами, посилилась русифікація, яка мала на меті культурне перетворення місцевого населення в на «істинних росіян». Царський уряд склав теорію офіційної народності (стисло — триада «православ'я-самодержав'я-народність»). В її основі лежали консервативні погляди на освіту, науку, літературу. Народність розглядалася як необхідність дотримуватися власних (російських) традицій і відкидати іноземний вплив, як необхідність боротьби із західними ідеями свободи думки, свободи совісті, свободи особистості, індивідуалізму, раціоналізму, які православ'я сприймало як «вільнотумство» та «смустьянство».

У 1839 р. була ліквідована греко-католицька церква на Правобережжі, її об'єднали з православною. Закриття греко-католицьких церков у краї відбувалося примусово, незважаючи на протести вірян.

12. Українські землі в складі Австрійської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Основні дати **1837 р.** — видання альманаху «Русалка Дністровая».
1848 р. — остаточне скасування панщини.
2 травня 1848 р. — створення Головної руської ради.

Основні поняття й терміни Будителі, «освічений абсолютизм».

Назви Руська трійця, Весна народів, Головна Руська рада.

Персоналії Іван Могильницький, Лук'ян Кобилиця, Маркіян Шашкевич, Олександр Духнович, Марія-Терезія, Йосиф II, Андрій Бачинський.

Основні події

У 70-х–80-х рр. XVIII ст. на західноукраїнських землях відбулося чимало змін, пов'язаних із реформами, що їх проводили в Австрійській імперії імператриця Марія-Терезія та її син Йосиф II. У 1789 р. був ухвалений указ про ліквідацію панщини. Адміністративні реформи сприяли посиленню централізації системи управління й покращенню керованості імперією. Німецька мова на всій території Австрійської імперії отримала статус офіційної. В освітній сфері імператриця Марія-Терезія за шкільною реформою 1777 р. визнала за всіма своїми підданими право навчати дітей у початковій школі їхньою «материнською» мовою. У релігійній сфері Марія-Терезія передусім зрівняла в правах греко-католицьку та римо-католицьку церкви. Активну діяльність у питанні національного відродження в Галичині проявляв Іван Могильницький.

На початку XIX ст., коли уряд скасував деякі з попередніх реформ, почало наростати невдоволення. Улітку 1838 р. селянські виступи охопили майже всю Буковину. Приборкати їх вдалося ненадовго. У 1843–1844 рр. вони спалахнули з новою силою. Із-поміж багатьох селянських ватажків найбільш помітною постаттю став Лук'ян Кобилиця.

Значну роль у розвитку українського відродження відіграла діяльність «Руської трійці» — утвореного у Львові гуртка вихованців семінарії (Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький). Важливе місце в діяльності «Руської трійці» мала підготовка й видання в 1837 р. альманаху «Русалка Дністровая» — першої на українських землях у складі Австрійської імперії збірки, надрукованої українською мовою. Видання альманаху було заборонено, гурток припинив свою діяльність у 1843 р. після смерті Маркіяна Шашкевича.

В українських регіонах Австрійської імперії «Весна народів» (загальна назва революційних рухів 1848–1849 рр. у країнах Європи) розпочалася масовими вуличними демонстраціями, у регіонах активізувалися національні рухи. В середовищі національно свідомих діячів слов'янських народів зароджується рух так званих «будителів», які закликали «прокинутися від багаторічного сну», згадати про своє минуле й боротися за своє майбутнє. Перше покоління «будителів» Закарпаття і Східної Галичини вийшло із середовища греко-католицького духовенства. На Закарпатті центром українського національного відродження стала Мукачівська греко-католицька єпархія, завдяки діяльності єпископа Андрія Бачинського.

Представником української спільноти краю перед центральною владою стала Головна руська рада. Для захисту інтересів української національної громади в краї рада створила власні підрозділи національної гвардії в містах, а також загони селянської самооборони на Прикарпатті, ініціювала створення Батальйону руських гірських стрільців під австрійським командуванням для розміщення у галицько-угорському прикордонні. За її сприяння в Галичині розгорнули діяльність близько 50 місцевих руських рад. Рада послідовно відстоювала запровадження навчання українською мовою в усіх навчальних закладах краю, заснувала Галицько-Руську матицю — культурно-освітнє товариство, що видавало дешеві книжки для народу українською мовою. В 1849 р. у Львівському університеті відкрили кафедру української мови та літератури, яку очолив Яків Головацький. Рада ухвалила рішення про початок випуску «Зорі Галицької» — першої газети українською народною мовою.

Поглиблення суперечностей із польською стороною, яка відверто ігнорувала національні права українців, обумовило зміни вимог Головної руської ради. У червні 1848 р. вона вперше звернулася до імператора з проханням поділу Галичини на польську та українську частини із двома окремими адміністраціями. У 1851 р. Головну руську раду розпустили.

За короткий історичний період 1848–1849 рр. західні українці мали найвагоміші здобутки у своєму національно-визвольному русі серед інших народів.

13. Повсякденне життя та культура України кінця XVIII – першої половини XIX ст.

Основні дати	1798 р. – вихід друком «Енеїди» Івана Котляревського. 1840 р. – вихід друком «Кобзаря» Тараса Шевченка. 1818 р. – відкриття професійного театру в Полтаві.
Основні поняття й терміни	Національна культура, ссиміляція, романтизм, бароко, класицизм.
Назви	«Енеїда», «Кобзар».
Персоналії	Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Остап Вересай, Михайло Вербицький.

Основні події

Наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. більшість населення українських етнічних територій у складі Російської й Австрійської імперій становило селянство, яке здавна працювало біля землі, жило в невеликих мальовничих селах і не бажало змінювати їх на міські оселі. Індустріальна революція спричинила певні зміни у складі населення українських земель, однак і наприкінці XIX ст. селянство в його складі переважало. Оскільки більшість українського населення становило селянство, то міста й містечка були переважно місцевими адміністративними й торговельними центрами для найближчих околиць.

Негативний вплив на розвиток культури мали відсутність власної державності, національне гноблення та імперські кордони, що ігнорували українську етнічну територію.

У Наддніпрянській Україні національно-культурна політика Російської імперії поєднувала заходи русифікації та культурної асиміляції українців, що велися примусовими адміністративними засобами.

На західноукраїнських землях українська культура потерпала від онімечування, що поєднувалося з полонізацією в Галичині, мадяризацією в Закарпатті та румунізацією на Буковині.

Культурний розвиток галицьких і закарпатських русинів був пов'язаний із діяльністю греко-католицького духовенства

В українській літературі та мистецтві цього періоду основними художніми напрямками були класицизм і романтизм. Розвиток класицизму пов'язаний із творчістю Івана Котляревського, Петра Гулака-Артемівського, Григорія Квітки-Основ'яненка. Стиль романтизму розвивали «харківські романтики» (Левко Боровиковський, Амвросій Метлинський, Микола Костомаров та інші), на Закарпатті – Олександр Духнович.

Вершиною романтизму вважається творчість Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша. У класичному та романтичному стилях писав свої твори Євген Гребінка.

Іван Котляревський став засновником нової української поезії, написаної народною мовою. Його літературна діяльність розпочалася з переробки поеми римського поета Вергілія «Енеїда». Це започаткувало становлення сучасної української літературної мови. Вершиною розвитку української літератури цього періоду вважають творчість Тараса Шевченка. Його перу належить збірка поезій «Кобзар», поема «Гайдамаки», збірка «Три літа», повісті «Музикант», «Художник», «Близнюки», «Капітанша», драма «Назар Стодоля».

У цей період у житті української спільноти, як і раніше, вагоме місце посідали музика й музичний фольклор. Загальною повагою користувалися кобзарі, найвідомішими серед яких у цей період були Остап Вересай, Іван Крюковський, Федір Гриценко (Холодний), Андрій Шут. На Наддніпрянщині виникли перші музичні професійні товариства, які провадили концертну діяльність. В Перемишлі у 1829 р. заснували постійний церковний хор. На його основі сформувався нове покоління, яке започаткувало так звану «перемишльську школу». Найвідомішим її представником став Михайло Вербицький — один із перших професійних композиторів Галичини.

В українській скульптурі цього періоду відбувався перехід від стилю бароко до класицизму. Загальне визнання здобув у цей час скульптор-монументаліст Іван Мартос. Про зародження мистецтва класицизму в живописі свідчить творчість майстрів портрета Дмитра Левицького та Володимира Боровиковського. У першій половині XIX ст. в українському живописі набув поширення новий стиль — реалізм (Іван Сошенко, Капітон Павлов, Гаврило Васько). Визначним досягненням образотворчого мистецтва цього періоду стала творчість Тараса Шевченка, який є автором понад тисячі творів різних жанрів. Швидкими темпами відбувалося будівництво в Єлисаветграді (нині Кропивницький), Херсоні, Маріуполі, Одесі, Севастополі та інших містах.

Світову славу своєю красою здобули декоративно-пейзажні парки «Олександрія» поряд із Білою Церквою та «Софіївка» в околицях Умані. Більшість визначних архітектурних пам'яток цієї доби на українських землях у складі Австрійської імперії зосереджено у Львові (Осолоінеум, ратуша на площі Ринок, міський театр).

У 1820 р. у Полтаві побудували приміщення постійного театру. Його директором став Іван Котляревський. Саме для цього театру він написав перші українські театральні твори — «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник». Цим він започаткував український репертуар театрів. Зі становленням професійного театру з'явилися видатні українські актори — Михайло Щепкін та Карпо Соленик.

14. Українські землі в складі Російської імперії в другій половині XIX ст.

Основні дати	1853–1856 рр. — Східна (Кримська) війна. 1861 р. — Маніфест про скасування кріпосного права. 1863–1864 рр. — польське повстання. 1859 р. — створення першої української громади. 1865 р. — будівництво залізниці Одеса–Балта. 1891–1898 рр. — братство тарасівців.
Основні поняття й терміни	Громадівський рух, земство, індустріалізація, інтелігенція, урбанізація, українське питання, хлопомани.
Назви	Валуєвський циркуляр, Емський указ, кримськотатарське національне відродження, братство (братерство) тарасівців.
Персоналії	Володимир Антонович, Михайло Драгоманов, Ісмаїл Гаспринський.

Основні події

У 1853 р. Росія розпочала Східну (Кримську) війну. Оскільки українські землі у складі Російської імперії стали і міжфронтною територією, і театром воєнних дій, її господарство зазнало значних втрат. Звідси також поповнювалася рекрутами та ополченцями російська армія. Наприкінці війни на українських землях відбулися два великі селянські рухи — «Київська козаччина» у 1855 р. та «Похід у Таврію за волею» у 1856 р. Війна завершилася поразкою Російської імперії, через це порушувалось українське питання (звільнення українських земель від країн, які контролювали її територію). Українське питання поступово перетворювалося з проблеми внутрішнього життя Австро-Угорської та Російської імперій на складову європейської політики. Німецький план створення Київського королівства унаочнив початок визнання окремими європейськими політиками права українського населення створити власну державність.

У лютому 1861 р. російська влада оприлюднила Маніфест про скасування кріпосного права й «Положення», що містило законодавчі акти селянської реформи. Для вдосконалення системи місцевого управління в 1864 р. провели земську та судову реформу. За міською реформою 1870 р. самоврядування в містах змінювалося зі станового на безстанове. Унаслідок військової реформи країну поділили на 15 округів; до складу трьох із них — Київського, Одеського і Харківського — входили губернії, створені російською владою на українських землях. Важливим у здійсненні військової реформи стало запровадження в 1874 р. замість рекрутських наборів нової системи комплектування армії. Освітня реформа започаткувала в Російській імперії вищу жіночу освіту. Хоча жінкам не дозволяли навчатися в університетах, для них запровадили приватні вищі жіночі курси.

У XIX ст. на українських землях у складі Російської імперії розпочалась індустріальна революція. Стрімкими темпами розвивалася кам'яновугільна промисловість. Україна стала головною вугільно-металургійною базою Російської імперії. Нові підприємства виникали також у цукровій галузі, суконній промисловості. Запрацював ливарний завод у Херсоні, суднобудівні заводи існували в Миколаєві та Херсоні. Перевозили товари селяни, що відбували гужову повинність або вирушали на заробітки: їх називали чумаками. Перша в Південній Україні залізниця була збудована в грудні 1865 року від Одеси до Балти. Українські землі посідали важливе місце в зовнішній торгівлі Російської імперії. Розгорталися процеси урбанізації, формувалися нові суспільні верстви підприємців і промислових робітників. Найвідоміші представники української буржуазії пореформеної доби — Терещенки, Харитоненки, Римаренки, Смиренки.

Наприкінці 50-х рр. XIX ст. відбувалося відродження українського національного руху. Українські діячі Санкт-Петербурга в 1859 р. створили першу українську громаду — культурно-освітню організацію, що мала на меті популяризацію національної ідеї через видання книжок, журналів, проведення вечорів. Уже в 1861 р. громади з'явилися в Києві, згодом — у Харкові, Полтаві, Чернігові та Одесі. На Правобережжі почали свою діяльність хлопомани, яких очолив Володимир Антонович. У 1861 р. колишні діячі гуртка хлопоманів разом із викладачами та студентами Київського університету (серед них були Павло Чубинський, брати Синьогуби, Іван Касьяненко, Михайло Драгоманов) утворили «Українську громаду».

Правобережна Україна стала одним із районів, де у 1863–1864 рр. розгорталися події польського національно-визвольного повстання. Хоча під час повстання більшість українців засвідчила свою прихильність царському режиму, це не врятувало український рух від подальших переслідувань. З'явилися звинувачення українофілів в намаганні створити українську самостійну державу.

За результатами слідства міністр внутрішніх справ Петро Валуєв 20 липня 1863 р. видав таємний циркуляр, який забороняв публічно вживати українську мову. Емський указ Олександра II (1876 р.) різко посилив обмеження проти української культури, заборонивши ввезення книжок українською мовою, друкування й видання в Росії оригінальних українських творів та перекладів, п'єс для театральних вистав, текстів до нот. Емський указ припинив діяльність громад, і тому громадівці вирішили організувати за кордоном український національний центр, який мав налагодити видання вільної української преси й представити український рух у Європі. Це завдання виконав Михайло Драгоманов, який разом з іншими українськими політемігрантами видавав перший український політичний журнал «Громада». Під впливом ідей Драгоманова в Наддніпрянській Україні організовувалися Молоді громади, у яких гуртувалася переважно студентська молодь. Найбільш радикально налаштованою серед студентських громад було «Братство тарасівців», що існувало в 1891–1898 рр.

Процес становлення кримськотатарського національно-визвольного руху розпочався у 80-х рр. XIX ст. Найбільш яскравим представником цих ідей став Ісмаїл Гаспринський, який видавав першу національну газету «Терджиман» кримськотатарською й російською мовами. Тривалий час вона була єдиним тюркомовним періодичним виданням у Російській імперії.

15. Українські землі в складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.

Основні дати	1868 р. — утворення товариства «Просвіта». 1873 р. — утворення Товариства імені Шевченка. 1890 р. — утворення Русько-української радикальної партії, 1899 р. — утворення Української національно-демократичної партії.
Основні поняття й терміни	Кооперативний рух, народовці/українофіли, нова ера, радикали, русофіли та москвофіли, український П'ємонт.
Назви	«Просвіта», Товариство імені Шевченка, соборна Україна.
Персоналії	Іван Франко, Олександр Барвінський, Юліан Бачинський, Юліан Романчук, Юрій Федькович.

Основні події

У 1867 р. Австрійська імперія перетворилась на конституційну Австро-Угорську монархію. Унаслідок польсько-австрійського компромісу Галичина отримала автономію, у якій провідні позиції посіли поляки. Творці компромісу плекали надію перетворити Галичину на «польський П'ємонт», навколо якого в майбутньому відбудеться об'єднання польських земель у межах історичних кордонів. Створилось підґрунтя для розгортання національно-політичних рухів; український рух отримав новий імпульс.

У 50-х–70-х рр. XIX ст. в українському русі Галичини різко посилювався русинський напрям, відгалуженням якого стало москвофільство, або русофільство. Визнаними лідерами москвофілів у різні часи були: у Галичині — Денис Зубрицький, Богдан Дідицький, Іван Наумович та Михайло Качковський; на Буковині — Касіян Богатирець; на Закарпатті — Адольф Добрянський. Вони обстоювали національно-культурну, а пізніше — державно-політичну єдність із російським народом. У 1870 р. вони заснували політичну організацію під назвою Руська рада.

Як опозиційний виник новий напрям — народовський. Народовці дотримувалися ідей національного відродження. У 1861 р. вони заснували культурно-просвітницьку установу «Руська бесіда», а згодом її театр, який став першим українським професійним театром. Переломною подією стало відкриття в 1868 р. товариства «Просвіта». У 1873 р. у Львові народовці організували Товариство імені Тараса Шевченка, яке згодом фактично відіграло роль Академії наук України. У 1885 р. народовці заснували політичну організацію Народна рада, на чолі якої став Юліан Романчук.

В українському русі Галичини виникла ще одна течія — радикальна (Іван Франко, Михайло Павлик). У 1890 р. радикали створили першу українську політичну партію в Галичині — Русько-українську радикальну партію (РУРП). Уперше в українському русі було

висунуто й аргументовано ідею єдності українських земель і політичної самостійності України. Вона містилася в книзі Юліана Бачинського «Україна irredenta» (1895 р.).

Під тиском віденської та київської сторін було досягнуто угоди українців і поляків у Галичині. Угода 1890 р. мала почати «нову еру» в українсько-польських відносинах. Ця політика тривала недовго, але вона поклала початок чіткому розмежуванню політичних течій. У 1899 р. частина радикалів, що дотримувалися націоналістичних поглядів, а також основна маса народоців утворили Українську національно-демократичну партію (УНДП). Партію очолили Михайло Грушевський, Євген Левицький, Володимир Охримович, Дем'ян Савчак, Іван Франко. У своїй програмі-максимум УНДП проголосила соборність України та її національну незалежність. УНДП посіла провідне місце, в опозиції до неї були РУРП і УСДП. Об'єднувало всі українські партії прагнення політичної самостійності України.

У 60-ті рр. XIX ст. на Галичині зародився кооперативний рух. У 1883 р. Василь Нагірний заснував споживчий кооператив «Народна торгівля», який створював мережу крамниць у селах і містах, де за помірними цінами можна було придбати необхідні речі для господарства селянина, оминаючи посередників. У 1892 р. була заснована страхова компанія «Дністер», що надало кооперативному руху стабільності. Окрім кредитування і страхування селянства, кооперативи запроваджували сучасні методи господарювання, підтримку освіти, видання громадсько-політичної та навчальної літератури.

У 1907 р. австрійська влада провела реформу системи виборів до парламенту держави, згідно з якою в країні вперше запроваджувалося загальне й рівне виборче право для чоловіків. Українці збільшили своє представництво в австрійському парламенті до 27 депутатів від Галичини й п'яти депутатів від Буковини. У 1910 р. Юліан Романчук був обраний віцепрезидентом палати послів австрійського парламенту. Парламентський клуб (фракція українців), яким керувала УНДП, зосередив увагу на українізації освіти, відкритті українського університету у Львові, адміністративному поділі Галичини на українську й польську частини, створенні українського коронного краю, реформі виборчого закону до Галицького сейму.

16. Україна на початку ХХ століття перед викликами модернізації

Основні дати	1900 р. – створення Революційної української партії (РУП), 1905 – 1907 рр. – революція в Російській імперії.
Основні поняття й терміни	Страйк, народне віче, монополія, політизація національного руху, ксенофобія, столипінська аграрна реформа.
Назви	Товариство українських поступовців, чорносотенці, Справа Бейліса.
Персоналії	Євген Чикаленко, Іван Боберський, Кирило Трільовський, Кость Левицький, Микола Міхновський, Михайло Грушевський.

Основні події

У складі Російської та Австро-Угорської імперій українські господарства розвивалися як окремі складові економік двох імперій. Найрозвиненішими галузями економіки на українських землях у складі Російської імперії були кам'яновугільна та металургійна, у складі Австро-Угорщини – нафтодобувна та лісообробна. У промисловості панівну роль відігравав іноземний капітал. Зокрема, у вугільній промисловості іноземцям належало 63 % основного капіталу, у металургії – 90 %, у нафтодобувній промисловості на українських землях у складі Австро-Угорщини – 100 %. Утворювались монополії у металургійній, кам'яновугільній, залізорудній, нафтодобувній галузях. Найпоширенішою формою монополістичних об'єднань у промисловості стали синдикати. Поступово на українських землях склалася певна спеціалізація промислових районів. Донбас став центром вугільної промисловості, Нікопольський басейн – марганцевої, Кривий Ріг – залізорудної, Правобережжя і певною мірою Лівобережжя – цукрової, Східна Галичина – нафтової та лісопереробної.

У суспільно-політичному житті Наддніпрянської України цього періоду існувало кілька основних напрямів: російський, єврейський, український і польський. Першу українську політичну партію в Наддніпрянській Україні – Революційну українську партію (РУП) – створила студентська громада Харкова у 1900 р. Очолив її Дмитро Антонович. Програмою партії стала робота Миколи Міхновського «Самостійна Україна», одним із висновків якої було: «Усі, хто на цілій Україні не за нас, ті проти нас. Україна для українців...».

У 1905 р. в Російській імперії розпочалися революційні події: пройшли страйки робітників під гаслом «Геть самодержавство!». У Харкові та Катеринославі відбулися збройні сутички страйкарів із поліцією. Виникли нові форми самоорганізації робітників – ради робітничих депутатів, професійні спілки.

Революційні події охопили військові частини: 14 червня 1905 р. в одеському порту вибухнуло повстання на панцернику «Потьомкін». Серед керівників повстання були

українці Григорій Вакуленчук та Опанас Матюшенко, а серед офіцерів, котрі приєднались до повстання, член РУП Олександр Коваленко. У жовтні-листопаді 1905 р. відбулись нові заворушення у військових частинах, що розміщувались у Севастополі, Києві, Полтаві, Харкові, Чернігові, Білій Церкві.

У Наддніпрянській Україні після оприлюднення Маніфесту 17 жовтня ситуація залишалася напруженою. Радикали організували мітинги, закликаючи до повалення монархії. Відбувалися єврейські погроми, організовані чорносотенцями у Києві, Одесі, Катеринославі та містах Донбасу.

Із перших місяців революції активізувалося селянство. У селі Великі Сорочинці Полтавської губернії в грудні 1905 р. відбулося одне з найбільших повстань селян у роки революції. У Наддніпрянщині у виступах солдатів і матросів узяли участь близько 15 тисяч осіб.

Революція 1905–1907 рр. привела до поширення із західноукраїнських земель до Наддніпрянщини мережі «Просвіт». 30 жовтня 1905 р. в Одесі було відкрито першу таку організацію. У травні 1906 р. «Просвіта імені Тараса Шевченка» з'явилася в Києві. Її головою став Борис Грінченко. Неофіційним друкованим органом просвітянського руху стала газета «Рада», яка видавалася з 1906 р. в Києві. Її видання фінансували українські меценати Євген Чикаленко та Василь Симиренко. «Рада» почала видаватися як перша українська щоденна газета Наддніпрянщини.

У виборах до I Державної думи українські соціалістичні партії участі не брали. До II Державної думи від дев'яти губерній Наддніпрянщини було обрано 102 депутати, але її розпустили, і плани української громади не були реалізовані. У III та IV Державних думах тричі розглядалися українські питання, що сприяло приверненню уваги громадськості до порушення прав українців.

Однією з головних причин революції було аграрне питання, розв'язати яке через реформу запропонував голова Ради міністрів і міністр внутрішніх справ Петро Столипін у 1906 р. Наддніпрянщина стала одним із тих регіонів, де земельна реформа відбувалася найбільш успішно. Економічні наслідки реформи були більш вагомими: значно збільшилося виробництво товарного зерна, було освоєно нові території на сході країни, через розорення частини селянства з'явилося більше робочої сили для промисловості.

У 1908 р. створено Товариство українських поступовців (ТУП), головним завданням якого була консолідація українських політичних сил в боротьбі за національне відродження.

Щоб відволікти населення від боротьби проти самодержавства, царський уряд намагався поширити на українські землі антисемітські настрої, ксенофобію (страх або ненависть до незнайомих, чи іноземців).

У 1911 р. за підозрою у вбивстві 13-річного школяра заарештували працівника цегельні Менделя Бейліса, батька п'ятьох дітей. Розпочавши судовий процес, самодержавство намагалось спровокувати єврейські погроми. Справа Бейліса тривала майже два роки і завершилася великим судовим процесом у Києві. На захист Бейліса виступила демократична громадськість. Гнівний протест проти провокацій царизму висловили Михайло Грушевський, Андрей Шептицький, Сергій Єфремов, Володимир Короленко. Суд присяжних (що складався переважно з українських селян) виправдав Бейліса.

17. Повсякденне життя та культура України в середині ХІХ — на початку ХХ ст.

Основні дати	1882 р. — створено перший український професійний театр. 1887 р. — створення українськими митцями Київського товариства художніх виставок. 1890 р. — створення в Одесі Товариства південноросійських художників.
Основні поняття й терміни	Меценат, реалізм, український модерн, модернізм.
Назви	«Будинок з химерами», театр корифеїв, «Руська бесіда».
Персоналії	Андрей Шептицький, Богдан і Варвара Ханенки, Іван Пулюй, Ілля Мечников, Леся Українка, Марія Заньковецька, Микола Лисенко, Михайло Грушевський, Михайло Коцюбинський, родина Тобілевичів, Соломія Крушельницька.

Основні події

На початок ХХ ст. більшість населення українських земель усе ще мешкала в сільській місцевості, зміни в повсякденному житті проявлялися у проникненні елементів міського життя й досягнень промислового виробництва, занепаді традиційних промислів. Села були організовані у формі громад, які вирішували свої питання самостійно.

Міське населення Правобережжя та Лівобережжя за цей час збільшилося у три рази, Півдня і Сходу — у п'ять разів. За національним складом у населенні краю переважали українці. Найчисленнішими національними меншинами були росіяни, білоруси, євреї, німці та молдавани. Найбільша частка росіян була характерна для губерній Півдня і Сходу — 21–27 %. Найбільш помітними були зміни у великих містах (Одеса, Київ, Львів, Чернівці, Харків, Катеринослав тощо) в побуті, звичаях і традиціях українського населення. У Києві на вулицях з'явилося електричне освітлення, розширювалася мережа трамвайних ліній, розпочалося будівництво міського театру, упорядковувалися набережні Дніпра, будувалися водогін, каналізація. До змін у місті доклали значних зусиль благодійники й меценати (Варвара і Богдан Ханенко, Іван Скоропадський, Василь Тарновський, Микола Терещенко та багато інших). Люди купували дешевий одяг із фабричної тканини. Зміни в побуті села відбувалися набагато повільніше, проте були вже досить помітними. Так, одяг значної частини селян виготовлявся не з домотканого полотна, а із «мануфактури», як тоді казали (тканин, виготовлених промисловим способом). Фасони одягу почали нагадувати міські. Стрімко поширювалося взуття промислового виробництва. Жінки носили шалі, хустки, золоті та срібні прикраси, намиста.

У другій половині XIX ст. романтизм у літературі поступився місцем реалізму. Перехід від романтизму до реалізму добре помітний у творах Марка Вовчка, Ганни Барвінок, Івана Франка, Володимира Винниченка, Михайла Коцюбинського. Широкої популярності набули збірки поезій Лесі Українки «На крилах пісень», «Думи і мрії», поеми «Роберт Брюс» і «Давня казка», драма-феєрія «Лісова пісня».

У 1882 р. під керівництвом Марка Кропивницького в Єлисаветграді було створено перший український професійний театр. Труппа отримала назву «театр корифеїв». Визнаними діячами першого професійного українського театру були Іван Карпенко-Карий (Тобілевич), Панас Саксаганський, Микола Садовський, Марія Заньковецька, Михайло Старицький. На початку XX ст. провідне місце в театральному житті українських земель посідали труппи, очолювані братами Тобілевичами — Панасом Саксаганським, Іваном Карпенком-Карим та Миколою Садовським.

На західноукраїнських землях український професійний театр заснував у 1864 р. актор і режисер Омелян Бачинський при культурно-освітньому товаристві «Руська бесіда».

Основоположником української класичної музики був Микола Лисенко, який написав опери «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Наталка Полтавка», «Тарас Бульба», «Енеїда». Семен Гулак-Артемовський написав оперу «Запорожець за Дунаєм». Композитор Микола Леонтович створив оригінальні композиції на основі народних пісень «Щедрик», «Мак», «Дударик». На західноукраїнських землях визначною була творчість Михайла Вербицького, Івана Лавровського, Ізидора Воробкевича, Анатолія Вахнянина та інших. Всесвітнього визнання набув талант вихованки Львівської консерваторії співачки Соломії Крушельницької.

У 1887 р. українські митці створили Київське товариство художніх виставок (організаційно оформилося в 1893 р.), а в 1890 р. в Одесі — Товариство південноросійських художників. Також сформувалися українські мистецькі центри — Харківський, заснований першою професійною жінкою-художницею Марією Раєвською-Івановою, Одеський на чолі з Кириаком Костанді та Київський із малярської школи Миколи Мурашка. Найвидатнішими українськими художниками були Сергій Васильківський, Микола Мурашко, Микола Пимоненко, Іван Труш, Олена Кульчицька, Микола Івасюк. Новий модерністський напрям у мистецтві — супрематизм — започаткував Казимир Малевич. Найвідоміша його картина «Чорний квадрат».

На початку XX ст. в архітектурі поширення модерністських тенденцій знайшло прояв у геометрично чітких лініях споруд і динамічності їхніх форм. У цьому стилі були побудовані залізничні вокзали Львова, Києва, Жмеринки, Харкова, перший на українських землях критий ринок у Києві (Бессарабський).

Одним із найвидатніших архітекторів, який творив у стилі модерн, був Владислав Городецький (будинок Національного художнього музею України, Караїмська кенаса, «Будинок з химерами», Римо-католицький костел Святого Миколая та інші).

На українських теренах обох імперій працювали видатні науковці — Іван Пулюй, Ілля Мечников, Миколай Миклухо-Маклай Остап Волощак, Микола Бекетов, Олександр Ляпунов Олександр Ковалевський та інші.

У 1900 р. митрополитом УГКЦ обрали Андрея Шептицького, який поставив участь греко-католицького духовенства в українському русі в залежність від дотримання ним християнської моралі: відстоювання ідеї об'єднання християнських церков, виступав на захист українства.

18. Україна в роки Першої світової війни

Основні дати	Серпень 1914 р. — утворення Головної Української Ради, формування легіону українських січових стрільців (УСС), створення Союзу визволення України. 1914 р. — Галицька битва. 1915 р. — створення Загальної Української Ради. 1916 р. — Брусиловський прорив.
Основні поняття й терміни	Імперія, імперіалізм, військове генерал-губернаторство, депортація, окупаційний режим, світова війна, Перша світова війна.
Назви	Головна Українська Рада, Союз Визволення України, Загальна Українська Рада, легіон Українських січових стрільців.
Персоналії	Кость Левицький, Дмитро Донцов, Андрій Жук, Михайло Галуцинський, Вільгельм Франц фон Габсбург-Лотрінген (Василь Вишиваний).

Основні події

Причини Першої світової війни (1914–1918 рр.): загострення суперечностей між провідними країнами впливу за сфери впливу; боротьба за нові території; джерела сировини та ринки збуту; гонка озброєнь.

Протистояння між двома військово-політичними блоками: Троїстим союзом (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія). У ході війни Італія перейшла до табору Антанти, до складу Троїстого союзу приєдналися Туреччина та Болгарія, союз став Четверним (Центральні держави).

Привід до війни: 28 червня 1914 р. у Сараєві сербський націоналіст Гаврило Принцип вбив спадкоємця австро-угорського престолу ерцгерцога Франца Фердинанда.

Україна в геополітичних планах країн Антанти і Центральних держав: Росія прагне захопити в Австро-Угорщини Галичину, Буковину і Закарпаття; Австро-Угорщина розраховує відібрати у Росії Поділля і Волинь; Німеччина претендує на найбільш родючі українські землі Сходу та Півдня, що входили до складу Росії; бажає використати українські землі як плацдарм для руху до нафтоносних районів. Туреччина прагне повернути собі Крим та Південну Україну. Румунія прагне приєднати Бесарабію і частину Буковини, створити Велику Румунію.

Війна розколола український політичний рух. У Наддніпрянській Україні (входила до складу Російської імперії) Симон Петлюра (один із лідерів УСДРП) закликав підтримати Росію у війні проти Центральних держав. Інший лідер соціал-демократів, Володимир Винниченко, засуджував війну. Товариство українських поступовців (ТУП) зайняло позицію нейтралітету. У Києві галицькі та буковинські емігранти-москвофіли заснували «Карпато-руський визвольний комітет», який прагнув становлення російської влади в Галичині.

На західноукраїнських землях 1 (2) серпня 1914 р. було створено Головну Українську Раду (ГУР), головою якої обрали відомого політика Костя Левицького. ГУР прагнула захищати інтереси українців Австро-Угорщини в умовах Першої світової війни, закликала виступити проти Російської імперії та підтримати Австро-Угорщину, стала ініціаторкою створення добровільного легіону Українських січових стрільців (УСС). Політичні емігранти з Наддніпрянської України створили Союз визволення України (СВУ), його очільник — Дмитро Донцов, активний діяч — Андрій Жук. СВУ виступав за створення самостійної української держави у формі конституційної монархії (гетьманату) під егідою Австро-Угорщини. СВУ співпрацював з урядами Німеччини та Австро-Угорщини задля перемоги над Росією, допомагав військовополоненим українцям, проводив масштабну культурно-просвітницьку роботу.

У 1915 р. ГУР та СВУ об'єднали свої зусилля та створили Загальну українську раду (ЗУР) на чолі з Костем Левицьким; ЗУР мала представляти інтереси всього українського населення та виступала за об'єднання всіх українських земель у межах Австро-Угорщини в єдиний коронний край із правами територіальної та культурно-національної автономії. ЗУР проіснувала до 1916 р., після чого саморозпустилася на знак протесту проти рішення австрійської влади відновити Польську державу та надати Галичині автономію.

Українськими землями проходили два фронти війни: Південно-Західний та Румунський. У серпні-вересні 1914 р. тривала Галицька битва, у ході якої австро-угорські війська зазнали поразки від російських військ; було встановлено російський окупаційний режим на території Східної Галичини, Північної Буковини та Карпатських перевалів. На окупованих землях російська сторона утворила Галицько-Буковинське генерал-губернаторство на чолі з графом Григорієм Бобринським, який проводив широкомасштабну русифікацію, закривав українські гімназії, бібліотеки, журнали та газети, переслідував греко-католицьку церкву; використовувався метод депортації населення. У квітні 1915 р. розпочався контрнаступ німецьких та австро-угорських військ, і у травні того ж року відбувся Горлицький прорив російського фронту. Росія втратила Північну Буковину, Східну Галичину, Підляшшя, Холмщину, Берестейщину і Західну Волинь, провела евакуацію з прикордонних територій. Проте в 1916 р. відбулася наступальна операція російських військ Південно-Західного фронту під командуванням генерала Олексія Брусилова («Брусиловський прорив»), в результаті якої російським військам вдалося захопити Східну Галичину (без Львова), Північну Буковину і частину Західної Волині. У червні 1917 р. відбувся новий наступ російських військ у львівському напрямку, який закінчився провалом. Росія втратила Галичину та Буковину.

Легіон Українських січових стрільців (УСС) було сформовано з українських добровольців на початку війни, його основою стали вихованці воєнізованих українських формувань «Сокіл», «Січ», «Пласт». Перші командири — Теодор Рожанківський та Михайло Галушинський. Полковником УСС був Василь Вишиваний — австрійський архієпископ Вільгельм фон Габсбург-Лотрінген. Бойовим хрещенням УСС стали битви за Ужоцький і Верецький перевали у Карпатах у 1914 р., битва на горі Маківка у 1915 р. У ході битви біля міста Бережани (на горі Лисоня) у 1916 р. легіон УСС зазнав поразки і був виведений у тил.

Війна мала негативні наслідки для України: розорені західноукраїнські землі, знищені підприємства, значні людські втрати. Посилилася інфляція, скоротилися посівні площі, стало менше працездатного населення на селі, загострилися соціальні проблеми. Але при цьому війна сприяла зростанню національної свідомості українців, створенню національних збройних формувань, виходу українського питання на міжнародний рівень.

19. Українська революція, розпад Російської імперії та постання національної держави — Української Народної Республіки

Основні дати

Березень 1917 р. — утворення Української Центральної Ради (УЦР).
Квітень 1917 р. — Всеукраїнський національний конгрес.
Червень 1917 р. — I Універсал УЦР.
Липень 1917 р. — II Універсал УЦР.
Листопад 1917 р. — III Універсал УЦР.
Грудень 1917 р. — проголошення Кримської Народної Республіки.
9 (22) січня 1918 р. — IV Універсал УЦР, проголошення незалежності Української Народної Республіки (УНР).
Січень 1918 р. — бій біля станції Крути.
Січень (лютий) 1918 р. — Берестейський мирний договір між УНР та державами Четвертого союзу.

Основні поняття й терміни

Автономізація, Українська Центральна Рада, універсали УЦР, Генеральний Секретаріат, Вільне козацтво, Установчі Збори, більшовизм, курултай.

Назви

Українська Центральна Рада, Генеральний Секретаріат, Кримська Народна Республіка.

Персоналії

Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Сергій Єфремов, Петро Болбочан, Номан Челебіджіхан.

Основні події

27 лютого 1917 р. перемогла Лютнева революція у Петрограді, цар Микола II зрікся престолу, було створено Тимчасовий уряд, проголошено Російську республіку. 3–4 березня 1917 р. у Києві виник альтернативний орган влади — Українська Центральна Рада (УЦР) — представницький орган українських демократичних сил, головою якої став Михайло Грушевський. УЦР взяла курс на національно-територіальну автономію у складі 9 українських губерній та етнічних земель, підготовку до виборів в Установчі збори для розв'язання питання про автономію України у складі Російської республіки, надання національним меншинам рівних політичних прав.

У квітні 1917 р. в Києві пройшов Всеукраїнський національний конгрес, який підтвердив повноваження УЦР, затвердив її новий склад (голова — Михайло Грушевський,

заступники — Володимир Винниченко та Сергій Єфремов), сформулював вимогу надання Україні національно-територіальної автономії у складі Російської федеративної демократичної республіки. УЦР починає формувати українську армію. У травні 1917 р. було створено Український полк імені Богдана Хмельницького з ініціативи Українського військового клубу імені Павла Полуботка на чолі з Миколою Міхновським. Сформовано Український генеральний військовий комітет на чолі з Симоном Петлюрою. Із сільських жителів кількох губерній створили добровільні підрозділи Вільного козацтва, почесним отаманом якого став генерал Павло Скоропадський.

У травні-червні 1917 р. у Петрограді відбувалися переговори між Тимчасовим урядом та делегацією Центральної Ради на чолі з Володимиром Винниченком; всі вимоги УЦР були відхилені. Після повернення делегації УЦР до Києва делегати II Всеукраїнського військового з'їзду закликали до проголошення автономії України. 10 (23) червня 1917 р. було урочисто проголошено I Універсал (Універсали — акти законодавчого характеру Української Центральної Ради), основним положенням якого було проголошення національно-територіальної автономії України у складі Російської федерації. 15 (28) червня 1917 р. було утворено український уряд — Генеральний секретаріат на чолі з Володимиром Винниченком, секретарем військових справ став Симон Петлюра.

Тимчасовий уряд для порозуміння з УЦР надсилає до Києва делегацію. В результаті 3 (16) липня 1917 р. був проголошений II Універсал, який став компромісом між УЦР та Тимчасовим урядом. Самостійники-«полуботківці» на чолі з Миколою Міхновським не визнали цей універсал через відмову від автономії України, однак виступ був придушений УЦР та Тимчасовим урядом.

25 жовтня 1917 р. відбувається більшовицький переворот у Петрограді, владу Тимчасового уряду повалено. 7 (20) листопада 1917 р. УЦР оприлюднює III Універсал, який проголосив утворення Української Народної Республіки (УНР) у складі Російської федеративної республіки (до складу УНР приєднувалися землі, де українці складали більшість населення; було сформульовано програму соціально-економічних перетворень, значно розширено права місцевого самоврядування; національним меншинам надано права на національно-персональну автономію).

4 грудня 1917 р. більшовицька Рада Народних Комісарів на чолі з Леніним направила УЦР «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради», після відхилення якого проголосила, що вважає УЦР у стані війни з більшовиками.

У грудні 1917 р. тривала робота I Всеукраїнського з'їзду Рад у Києві, на якому більшовики спробували передати всю владу радам, але з'їзд висловив довіру УЦР. Більшовицькі делегати залишили з'їзд та переїхали до Харкова, де 12 (25) грудня 1917 р. обласний з'їзд рад Донецько-Криворізького басейну проголосив встановлення в Україні радянської влади.

У березні 1917 р. в Сімферополі загальні збори мусульман Криму обрали Тимчасовий кримсько-мусульманський виконавчий комітет. 12 грудня 1917 р. курултай проголосив створення Кримської Народної Республіки, ухвалив її Конституцію та затвердив склад уряду на чолі з Номаном Челебіджіханом.

У грудні 1917 р. Харків захопили більшовики, триває наступ на Лівобережну Україну. 9 (22) січня 1918 р. УЦР ухвалює свій IV Універсал, в якому проголошується незалежність Української Народної Республіки та підтверджуються соціально-економічні перетворення.

У січня 1918 р. відбувся бій під станцією Крути, де 500 студентів, гімназистів-старшокласників, курсантів військових училищ протистояли багатотисячному радянському війську; українські війська були розбиті. 26 січня 1918 р. більшовики увійшли до Києва. Починається перша радянізація українських земель (ліквідація приватної власності, створення сільськогосподарських комун, націоналізація промислових підприємств), застосовуються методи червоного терору.

УЦР не визнає більшовицької влади у Києві та прагне укласти угоди з державами Четверного Союзу. 27 січня (9 лютого) 1918 р. був підписаний Брестський мирний договір (УНР визнано незалежною державою; Центральна Рада зобов'язується поставити до Німеччини та Австро-Угорщини великі обсяги продовольства, а союзники обіцяють надати УНР військову допомогу в боротьбі проти радянської влади в Україні та відновити владу УЦР). У лютому 1918 р. німецькі та австро-угорські війська перейшли в наступ проти радянських військ, на початку березня 1918 р. УЦР повертається до Києва, а між радянською РСФРР та Центральними державами укладений Брест-Литовський мир, за яким Росія визнавала УНР.

У квітні 1918 р. відбувся військовий похід групи Армії УНР (Запорозького корпусу) на чолі з полковником Петром Болбочаном на Крим, однак німецьке командування примусило українські війська залишити півострів.

29 квітня 1918 р. УЦР ухвалила Конституцію УНР та обрала Президентом Михайла Грушевського. Проте Конституція чинності не набрала, оскільки відбувся державний переворот, під час якого владу Центральної Ради було повалено та проголошено Українську Державу на чолі з Павлом Скоропадським.

20. Боротьба за українську незалежність

Основні дати	<p>29 квітня 1918 р. — державний переворот і прихід до влади Павла Скоропадського.</p> <p>1 листопада 1918 р. — Листопадовий чин у Львові.</p> <p>13 листопада 1918 р. — проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).</p> <p>Листопад 1918 р. — заснування Української академії наук (УАН).</p> <p>14 листопада 1918 р. — утворення Директорії.</p> <p>22 січня 1919 р. — проголошення Акта злуки УНР та ЗУНР.</p> <p>Грудень 1919 — травень 1920 рр. — Перший Зимовий похід армії УНР.</p> <p>Квітень 1920 р. — Варшавська угода.</p> <p>Березень 1921 р. — Ризький мирний договір.</p> <p>1921 р. — утворення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ).</p> <p>Листопад 1921 р. — Другий Зимовий похід армії УНР.</p>
Основні поняття й терміни	Воєнний комунізм, гетьманат, Директорія, київська катастрофа, політична еміграція, продовольча розкладка, реквізиція, терор, червоний комунізм.
Назви	Гетьманат, Українська Держава, Директорія, Західноукраїнська Народна Республіка, Акт злуки.
Персоналії	Павло Скоропадський, Дмитро Вітовський, Євген Петрушевич, Симон Петлюра, Нестор Махно, Василь Липківський, Григорій Нарбут, Володимир Вернадський.

Основні події

29 квітня 1918 р. за погодженням з німецькою військовою адміністрацією було скинуто Українську Центральну Раду. На Всеукраїнському землеробському конгресі в Києві Павло Скоропадський був проголошений гетьманом України. Замість УНР створено Українську Державу на чолі з гетьманом.

Павло Скоропадський отримав значні повноваження, які були закріплені у «Грамоті до всього українського народу» та «Законах про тимчасовий державний устрій України». В Українській Державі було налагоджено дієздатний адміністративний апарат; на підприємствах ліквідовано робітничий контроль, запроваджено 12-годинний робочий день, налагоджено транспортний зв'язок. Гетьман спирався на підтримку великих землевласників, відновлював приватну власність, повернув підприємства колишнім власникам. Було сформовано державний бюджет, налагоджено роботу банківської системи. Одночасно обмежені демократичні права і свободи, здійснено спробу українізації державного апарату, відкриті 150 українських гімназій, 2 університети (у Києві та в Кам'янці-Подільському), видано мільйони українських підручників; 27 листопада 1918 р.

засновано Українську Академію Наук (УАН), президентом якої обраний Володимир Вернадський. Гетьман спробував створити національну армію та відродити козацтво в Україні, однак через протидію окупаційних німецьких військ ці плани вдалося реалізувати лише частково.

Дипломатичні відносини з Українською Державою встановили 30 країн світу, у червні 1918 р. було підписано перемир'я з більшовицькою Росією; однак Антанта, яка прагнула відновлення «єдиної і неділимої Росії», не визнавала владу Павла Скоропадського.

14 листопада 1918 р. було опубліковано грамоту гетьмана, де проголошувалася відмова від самостійної Української Держави та взятий курс на утворення Всеросійської Федерації народів (Німеччина після підписання перемир'я з країнами Антанти почала виводити свої війська з України, гетьман вважав, що знайде спільну мову з представниками білогвардійського руху, які прагнув відновлення Російської держави, та країнами Антанти).

У травні 1918 р. утворився опозиційний гетьманові Український національний союз, що 14 листопада 1918 р. проголосив про формування п'ятиосібного тимчасового верховного органу Української Народної Республіки — Директорії на чолі з Володимиром Винниченком. Головним отаманом військ УНР було проголошено Симона Петлюру. Після бою під Мотовилівкою полки Скоропадського були розгромлені, а у грудні 1918 р. він сам зрікся влади.

Директорія відновлює незалежність Української Народної Республіки та дію всіх законів УЦР, проводить вибори до Трудового Конгресу України, який передає їй всю повноту законодавчої влади. Сформовано уряд — Раду Народних Міністрів на чолі з соціал-демократом Володимиром Чехівським.

22 січня 1919 р. на Софійському майдані у Києві урочисто проголошений Акт Злуки — об'єднання УНР і ЗУНР в єдину соборну державу.

Головний отаман військ УНР Симон Петлюра за відсутності боєздатної армії фактично передає військову владу в руки отаманів (Григор'єв, Зелений, Махно та інші), які показували свою лояльність Директорії, проте контролю за їхньою діяльністю від домогтися не зміг, і тому з середини 1919 р. розгорнув активну боротьбу з отаманщиною.

Директорія УНР фактично прагне до встановлення національного варіанту радянської влади в Україні: ліквідує приватну власність на землю, відновлює 8-годинний робочий день, право на діяльність профспілок і проведення страйків, проводить непослідовну аграрну політику. Утім, основні соціально-економічні перетворення були відкладені до закінчення воєнних дій.

Досить складна зовнішньополітична ситуація: Україна перебуває у стані війни на декілька фронтів (на заході — польські війська, на сході та півночі — радянські, на південному сході — білогвардійці, на півдні — інтервенція військ Антанти). В уряді бракує єдності. Частина членів Директорії (на чолі з Володимиром Винниченком) виступає за союз із радянською Росією проти Антанти, частина (на чолі з Симоном Петлюрою) — шукає порозуміння з Антантою у протистоянні більшовикам. Директорія втрачає контроль над ситуацією в Україні.

Скориставшись важким становищем Директорії, більшовики організують другий похід в Україну, створюють у взятому під свій контроль Харкові маріонетковий Тимчасовий робітничо-селянський уряд України на чолі з Григорієм П'ятаковим. Директорія оголошує війну РСФРР, але війська УНР вимушені відступати, і на початку лютого 1919 р. радянські війська беруть під свій контроль Київ та майже все Правобережжя. Володимир Винниченко складає повноваження, і Директорію, яка виїхала з Києва, очолює Симон Петлюра.

18 жовтня 1918 р. українські парламентарі з Галичини й Буковини створили у Львові законодавчий орган — Українську Національну Раду. Уночі на 1 листопада 1918 р. українські військові з'єднання на чолі з Дмитром Вітовським беруть під свій контроль усі головні установи Львова та багатьох міст Східної Галичини («Листопадовий чин»). Створено

український уряд — Державний Секретаріат на чолі з Костем Левицьким, а 13 листопада 1918 р. проголошено Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР), президентом якої став Євген Петрушевич.

ЗУНР, на відміну від УНР, вдалося створити систему управління, забезпечити соціальну стабільність, створити збройні сили — Українську Галицьку Армію; було підписано Акт злуки з УНР.

Польське керівництво претендує на західноукраїнські землі та, користуючись підтримкою Антанти, розпочати війну проти ЗУНР (українсько-польська війна 1918–1919 рр.). Найбільш успішною операцією Української Галицької Армії стала Чортківська офензива, однак у липні 1919 р. західноукраїнські землі були окуповані Польщею, а ЗУНР припинила своє існування. За повоєнними мирними договорами Східна Галичина була передана Польщі, Північна Буковина — Румунії, а Закарпаття — Чехословаччині.

Більшовики на окупованій ними українській території проводять політику воєнного комунізму, що реалізується терористичними засобами. У 1919 р. затверджено першу Конституцію Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР). Всеукраїнський Центральний виконавчий комітет очолив Григорій Петровський, а уряд — Раду Народних Комісарів — Християн Раковський.

Навесні 1919 р. білогвардійці на чолі з Антоном Денікіним розпочинають свій наступ та захоплюють більшу частину Лівобережної та Південної України. УГА вливається в армію УНР для спільної боротьби за незалежність України. Українські армії 30 серпня 1919 р. здобули Київ, але одночасно з ними до міста заходять білогвардійці, українські війська вимушені відступити («київська катастрофа»). У грудні 1919 — травні 1920 р. відбувся Перший Зимовий похід частини військ УНР на чолі з генералом Михайлом Омеляновичем-Павленком в рейд тилами денікінської і Червоної армій. Наприкінці літа 1919 р. білогвардійці окупували майже всю Україну.

Денікінський режим в Україні захищав насамперед інтереси поміщиків і підприємців, проводив антиукраїнську політику методами терористичної диктатури.

Спільно з більшовицькими військами з денікінцями боролася Революційно-повстанська армія України на чолі з Нестором Махном. У лютому 1920 р. майже вся територія України була визволена від білогвардійців, їх витіснили до Криму.

У листопаді 1920 р. червоноармійці остаточно звільнили Крим від білогвардійців на чолі з Петром Врангелем, а після цього знищили загопи свого союзника Нестора Махна.

Уряд УНР на чолі з Симоном Петлюрою, перебуваючи у складному становищі, вимушений був звернутися по допомогу до Польщі та укласти з нею у квітні 1920 р. Варшавський договір (Польща визнавала незалежність УНР, яка погоджувалась з передачею земель ЗУНР Польщі, укладалася домовленість про спільні воєнні дії проти більшовиків на території України). У травні 1920 р. польські та українські війська увійшли до Києва, однак в результаті успішного наступу Червоної армії поляки були витіснені на територію своєї держави, частина якої була окупована радянськими військами. 18 березня 1921 р. між Польщею, РСФРР та УСРР було підписано Ризький мирний договір (Польща визнавала УНР, залишала за собою частину українських земель, Варшавський договір між Польщею та УНР анулювався).

У листопаді 1921 р. відбувся Другий Зимовий похід військ УНР проти більшовицької влади, але українські загопи на чолі з Юрієм Тютюнником зазнали поразки від Червоної армії біля містечка Базар на Житомирщині.

У тяжкий період війн та революцій значними були здобутки української культури. Кожен з українських урядів розумів важливість впливу освіти на суспільство: Центральна Рада, гетьман Павло Скоропадський, Директорія прагнули українізувати освіту, більшовики ідеологізували освіту та припинили процес українізації, а також вели заходи щодо ліквідації неписьменності дорослих. Наука, література, театральне, музичне та образотворче мистецтво отримали нові сюжети та нові поштовхи для розвитку.

21. Україна в складі тоталітарної імперії — Союзу Радянських Соціалістичних Республік

Основні дати

1921–1923 рр. — масовий голод в Україні.
1922 р. — входження УСРР до складу СРСР.
1923 р. — початок політики коренізації/українізації в УСРР.
1925 р. — проголошення курсу на індустріалізацію.
1928/1929–1932 рр. — перша п'ятирічка.
1928 р. — судовий процес у «Шахтинській справі».
1929 р. — початок насильницької колективізації.
1930 р. — судовий процес у справі Спілки визволення України (СВУ).
1932–1933 рр. — Голодомор в Україні.
1934 р. — перенесення столиці УСРР з Харкова до Києва.
1937 р. — ухвалення Конституції УРСР.
1937–1938 рр. — «Великий терор».

Основні поняття й терміни

Автокефальна церква, Великий терор, геноцид, Голодомор, директивна економіка, залежна територія, коренізація, культ особи, політика творення голоду, привласнення суверенітету, радянські п'ятирічки, розкуркулення, розстріляне Відродження, соціалістичний реалізм, сталінізм, тоталітарна імперія, українізація, хлібозаготівлі, чорна дошка.

Назви

Українська Соціалістична Радянська Республіка, Союз Радянських Соціалістичних Республік, Українська автокефальна православна церква, Українська Радянська Соціалістична Республіка.

Персоналії

Олександр Шумський, Микола Хвильовий, Михайло Волобуєв, Казимир Малевич, Михайло Бойчук, Лесь Курбас, Олександр Довженко.

Основні події

Неп — нова економічна політика більшовиків в Україні в 1921–1928 рр., змінила політику «воєнного комунізму». Вона базувалася на впровадженні елементів ринкової економіки. Причини переходу до непу — глибокі економічна та політична кризи. Початком переходу до непу стала заміна у 1921 р. продрозкладки продовольчим податком (тверда норма обсягів натурального відрахування державі частки продукції, що вироблялася

у селянських господарствах). В сільському господарстві дозволено оренду землі, використання найманої праці, розвиток різних форм кооперації. Промислові підприємства переводилися на госпрозрахунок (певну частку фінансової самостійності), скасовано загальну трудову повинність. Поновлена вільна торгівля, в обіг випущено конвертовані червінці. З'явилася «нова буржуазія» — непмани. Неп мав обмежений характер.

У 1921–1923 рр. українців спіткав масовий голод, причинами якого стали посуха і неврожай, післявоєнна розруха та вивезення хліба до Росії та інших республік. Влада замовчувала наявність голоду в Україні, вилучала церковні цінності під приводом боротьби з голодом. Наслідки голоду: в Україні померло 1,5–2 млн людей; було придушено селянський повстанський рух; зміцнилася більшовицька влада.

У 1919–1920 рр. утворився військово-політичний союз радянських республік (до нього ввійшла й Українська СРР). Були об'єднані найважливіші народні комісаріати. У 1920–1922 рр. сформовано «договірну федерацію», відбулося обмеження суверенітету України. 30 грудня 1922 р. утворений Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), який складався з Української СРР, Білоруської СРР, Російської СФРР, Закавказької СФРР (Азербайджан, Вірменія, Грузія). Українська СРР в результаті входження до складу СРСР втратила право на самостійну зовнішню політику. 1924 р. у Москві було затверджено першу Конституцію СРСР; формально кожна республіка мала право на вихід, але механізму цього процесу визначено не було.

У 1923 р. розпочинається політика коренізації — надання народам СРСР права розвивати власні культури, мови, готувати національні кадри. В Україні вона прибрала вигляду українізації. Українізацію підтримали Олександр Шумський (народний комісар освіти УСРР у 1924–1927 рр.), Микола Скрипник (нарком освіти у 1927–1933 рр.), Микола Хвильовий — письменник, засновник Вільної академії пролетарської літератури (ВА-ПЛІТЕ) та літературної дискусії, Михайло Волобуєв (молодий економіст, автор концепції економічної самостійності УСРР).

У 1925 р. було проголошено курс на індустріалізацію (прискорений розвиток важкої промисловості), яка мала на меті зміцнити обороноздатність держави. Відбувався перерозподіл коштів на користь промисловості із сільського господарства. З 1929 р. («рік великого перелому») взято курс на форсовану, прискорену індустріалізацію, ще раніше впроваджено п'ятирічні плани («п'ятирічки»). За наслідками індустріалізації рівень промислового виробництва зріс у 7 разів.

На селі розпочалася колективізація сільського господарства, приводом до якої стала хлібозаготівельна криза 1927–1928 р.; її метою було встановлення державного контролю над сільськогосподарським виробництвом і використання його ресурсів для проведення індустріалізації; у 1929 р. колективізація стала примусовою, становлення колгоспно-радгоспної системи супроводжувалося «розкуркуленням», за наслідками якого було знищено 200 тисяч успішних селянських господарств. Щоби приборкати селянський повстанський опір колективізації, влада розпочинає терор голодом.

Голодомор 1932–1933 рр. — геноцид українського народу. В ініційованому владою «законі про п'ять колосків» акт розкрадання колгоспного майна карався розстрілом або тривалим терміном ув'язнення; села, які не виконували план хлібозаготівель, вносилися на «чорну дошку» та були приречені на вимирання; траплялися випадки людоїдства та труподства. Основним наслідком Голодомору стала загибель 3,5–5 млн мешканців України та значне послаблення демографічного потенціалу української нації.

Після смерті у 1924 р. Володимира Леніна провідну роль у партійно-державному керівництві зайняв Йосиф Сталін, формується культ його особи.

Сталінський тоталітарний режим ініціює сфабриковані справи. 1928 р. — «Шахтинська справа» (суд над старими спеціалістами вугільної промисловості Донбасу), 1930 р. — справа «Спілки визволення України» на чолі з Сергієм Єфремовим, 1931 р. — справа «Українського національного центру» на чолі з Михайлом Грушевським. У 1934 р. — заарештовані та розстріляні українські кобзарі та лірники. Проводять репресії партійного

та військового керівництва. Найжорстокішими репресії стали у 1937–1938 рр. («Великий терор»).

У 1934 р. столицю УСРР перенесли з Харкова до Києва. У 1937 р. ухвалено Конституцію, яка закріпила нову назву держави — Українська Радянська Соціалістична Республіка (УРСР).

В складних умовах формування тоталітарного режиму розвивається культура. Держава проводила кампанію з ліквідації неписьменності. Створювалися нові заклади освіти (у 1930 р. запроваджено загальнообов'язкове навчання, скоротилася кількість шкіл з українською мовою навчання), відбулася реорганізація університетів. Центром наукового життя є Всеукраїнська академія наук (ВУАН), яку у 1920-х рр. очолювали Василь Липський, Данило Заболотний, з 1930 р. — Олександр Богомолець. Створювалися нові галузі наукових досліджень.

У березні 1922 р. у Києві Лесь Курбас відкрив театр «Березіль», який очільники компартії критикували за пропаганду національних ідей у мистецтві, у 1933 р. Лесь Курбас був заарештований, а згодом — розстріляний. Розгорнуто роботу Одеської та Київської кіностудій, фундатором національного кінематографа був Олександр Довженко. Створено Асоціацію художників Червоної України; плідно працюють художники Василь Касіян, Казимир Малевич та Михайло Бойчук, композитори Микола Леонтович, Григорій Верьовка.

У жовтні 1921 р. було створено незалежну від російської православної церкви українську автокефальну православну церкву (УАПЦ), яку очолив митрополит Василь Липківський.

«Розстріляне відродження» — роки наступу сталінського режиму на всі сфери культурного життя України у 1930-х рр. Жертвами репресій стали сотні митців, серед яких Валер'ян Підмогильний, Валер'ян Поліщук, Марко Вороний, Микола Куліш, Микола Хвильовий, Михайль Семенко, Євген Плужник, Микола Зеров, Лесь Курбас та багато інших.

У 1934 р. було створено Спілку письменників України (для контролю влади за літературним процесом).

22. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період. Українська політична еміграція в країнах Європи

Основні дати	<p>1920 р. — підписання Бессарабського протоколу, визнання країнами Антанти входження Бессарабії до складу Румунії.</p> <p>1923 р. — визнання країнами Антанти входження Східної Галичини до складу Польщі, саморозпуск уряду ЗУНР.</p> <p>1925 р. — утворення Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО).</p> <p>1929 р. — утворення Організації українських націоналістів (ОУН).</p> <p>1930 р. — проведення польською владою «пацифікації».</p> <p>1938 р. — надання автономії Підкарпатській Русі у складі Чехо-Словаччини.</p> <p>15 березня 1939 р. — проголошення незалежності Карпатської України.</p>
Основні поняття й терміни	Екзил, інтегральний націоналізм, Карпатська Січ, нансенівський паспорт, національна кооперація, політична еміграція, русини, «східні креси», український націоналістичний рух.
Назви	Організація Українських націоналістів, Карпатська Україна.
Персоналії	Євген Коновалець, Володимир-Сергій Залозецький-Сас, Василь Мудрий, Августин Волошин.

Основні події

Західноукраїнські землі у складі Польщі. Відповідно до Ризького мирного договору 1921 р. до Польщі відійшли: Західна Волинь, Полісся, Холмщина, Підляшшя, Посяння. У 1923 р. рішенням Ради послів Антанти Польщі було передано Східну Галичину, внаслідок цього уряд ЗУНР, який перебував в еміграції (екзилі), саморозпустився. Українські землі у складі Польщі мали назву «східні креси». Польський уряд розділив територію держави на дві частини — Польщу «А» (корінні польські землі, де промисловість розвивалась, отримуючи значні капіталовкладення) і Польщу «Б» (західноукраїнські і західнобілоруські землі, де розвиток промисловості штучно стримувався, вони були сировинним придатком та ринком збуту польських товарів); панівне становище посідав іноземний капітал. Польський уряд в 1920–1925 рр. проводив аграрну реформу, під час якої відчужені силою земельні ділянки непольського населення передавали осадникам — польським військовим та чиновникам.

Польський уряд веде політику полонізації та пацифікації (втихомирення, умиротворення), під час яких знищується українська освіта, силою придушується будь-який український спротив. Попри це, функціонує Український таємний університет у Львові, Українська (таємна) Висока Політехнічна школа; греко-католицький митрополит Андрей Шептицький став ініціатором створення Богословської академії.

Інтереси українців у складі Польщі відстоюють політичні партії: Комуністична партія Східної Галичини (виступає за возз'єднання з УСРР). Українська військова організація (лідер — Євген Коновалець; мета: створення Української самостійної держави внаслідок загальнонаціонального повстання українського народу). Український союз хліборобів-державників (лідер — В'ячеслав Липинський; мета: конституційна монархія). Українське національно-демократичне об'єднання (лідери — Дмитро Левицький, Василь Мудрий; мета: створення української автономії у складі Польщі). Організація українських націоналістів (ОУН) (лідери — Євген Коновалець, Степан Бандера, Андрій Мельник) мала на меті створення самостійної Української держави. Ідеологія партії — український інтегральний націоналізм, основний метод досягнення мети — політичний терор. У 1940 р. відбувся розкол на два крила: ОУН-Б (бандерівці) і ОУН-М (мельниківці).

Українські землі у складі Румунії. За Сен-Жерменським договором 1919 р. до Румунії відійшли Ізмаїльський, Акерманський, Хотинський повіти Бессарабії, Північна Буковина та частина Мармарощини і Смітщини на Закарпатті. В економіці переважають дрібні та кустарні підприємства. Влада проводить політику румунізації, офіційно визначаючи українців як румунів, що «забули рідну мову». Проти румунської окупації у 1924 р. спалахує Татарбунарське повстання, за наслідками якого буде проведено суд над повстанцями («процес 500»). Лідером Радикальної націоналістичної організації, яка прагнула протидіяти румунському режимові, був Володимир-Сергій Залозецький-Сас.

Українські землі у складі Чехо-Словаччини. За Тріанонським договором 1920 р. до Чехо-Словаччини відійшло Закарпаття, яке отримало назву Підкарпатська Русь. У краї фактично була відсутня промисловість, уряд наділив землю українських селян, але сприяв їй колонізації краю чехами. Політика влади, на відміну від Польщі та Румунії, сприяла розвиткові національно-культурного життя українців. Існували такі громадсько-політичні рухи: русофільство, мадярофільство, русинство (були переконані, що русини — карпатоукраїнці — окремий слов'янський народ), українофільство (найчисельніша течія, лідер — Августин Волошин). Після розчленування Чехо-Словаччини внаслідок Мюнхенської угоди 1938 р. влада надала Закарпаттю самоврядування, а 15 березня 1939 р. на засіданні обраного парламенту — Сойму Карпатської України — було проголошено незалежність Карпатської України, президентом якої став Августин Волошин. Наприкінці березня 1939 р. Закарпаття було повністю окуповане угорськими військами, уряд емігрував за кордон.

Українська політична еміграція в країнах Європи. У переддень Другої світової війни головні центри української політичної еміграції перебували в Парижі, Берліні, Варшаві і Празі; вони намагалися моделювати майбутню політику до винесених з того часу уявлень про міжнародний устрій, союзників і ворогів. Найчисельнішими легальними політичними осередками в еміграції були петлюрівці та представники гетьманського руху.

Паспорт Нансена — це міжнародний документ, що посвідчував особу власника, його вперше почала видавати Ліга Націй для біженців без громадянства.

23. Українські землі під час Другої світової війни

Основні дати

23 серпня 1939 р. — радянсько-німецький договір про ненапад і таємний протокол до нього («пакт Молотова-Ріббентропа»).

1 вересня 1939 р. — початок Другої світової війни.

17 вересня 1939 р. — вторгнення Червоної армії в Польщу.

Червень 1940 р. — вторгнення Червоної армії на територію Бессарабії та Північної Буковини.

22 червня 1941 р. — напад Німеччини на СРСР.

30 червня 1941 р. — проголошення Акта відновлення Української Держави,

14 жовтня 1942 р. — створення Української повстанської армії (УПА).

Грудень 1942 р. — початок «визволення» українських земель.

6 листопада 1943 р. — «визволення» Києва.

28 жовтня 1944 р. — завершення вигнання німецьких окупантів та їхніх союзників з території України.

2 вересня 1945 р. — завершення Другої світової війни.

Основні поняття й терміни

Бліцкриг, військовополонені, воєнні злочини, Голокост, евакуація, країна-агресор, мобілізація, окупаційний режим, оstarбайтери, чорносвітники, Праведники народів світу, радянська/советизація, похідні групи.

Назви

Пакт Молотова-Ріббентропа, Акт відновлення Української Держави, Українська повстанська армія.

Персоналії

Іван Багряний, Тарас Бульба (Боровець), Степан Бандера, Андрій Мельник, Ярослав Стецько, Роман Шухевич, Кирило Осьмак, Іван Кожедуб, Ахмет-Хан Султан, Василь Порик, Олена Теліга.

Основні події

Передумовою Другої світової війни стало підписання 23 серпня 1939 р. у Москві пакту про ненапад між Німеччиною та СРСР («пакт Молотова-Ріббентропа»), до якого додавався секретний протокол, що визначав сфери впливу СРСР та Німеччини у Східній Європі.

1 вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу. 17 вересня 1939 р. війська СРСР перейшли польський кордон, розпочавши «визвольний похід» Червоної армії. 28 вересня 1939 р. у Москві було підписано договір про дружбу і кордон між СРСР та Німеччиною, Польща припинила своє існування. У жовтні 1939 р. обрані під контролем радянської влади Народні Збори у Львові ухвалили рішення про входження Західної України до складу УРСР.

28–30 червня 1940 р. СРСР зайняла території Північної Буковини і частини Бессарабії, частина з яких увійшла до складу УРСР, а частина до складу новоствореної Молдавської СРСР.

Розпочинається радянська приєднаних земель з метою створення радянської моделі суспільства. Запроваджується радянська модель управління; відбувається націоналізація промисловості, конфіскація поміщицьких земель; запроваджено безоплатну освіту та медичне обслуговування, створено систему соціального забезпечення.

22 червня 1941 р. — Німеччина напала на Радянський Союз, розпочалася німецько-радянська війна. Напад на СРСР здійснювався відповідно до затвердженого плану «Барбароса», який передбачав проведення «блискавичної війни» («бліцкригу»). До 22 липня 1942 року територія Української РСР була окупована нацистами та їхніми союзниками. Червона армія, яка не мала необхідного досвіду ведення війни та була знекровлена довоєнними репресіями та сталінськими стратегічними прорахунками, вимушена була відступити з території України.

На початку радянсько-німецької війни проводяться евакуація (вивезення з місцевості, що перебуває під загрозою окупації, людей і матеріальних цінностей у східні райони СРСР) і мобілізація (переведення збройних сил держави, промисловості та інших галузей економіки на військовий стан).

Після окупації України, відповідно до плану «Ост» (1940 р.), німецьке командування втілює «новий порядок», відповідно якого Україну поділили на частини: райхскомісаріат «Україна» (більша частина українських земель; центр — місто Рівне), «Дистрикт Галичина» (західноукраїнські області), румунська провінція «Трансністрія» (частина південних областей та Чернівецька область); прифронтна зона перебувала під управлінням військового командування. Відбувалося винищення місцевого населення в концентраційних таборах, масові розстріли військовополонених та цивільного населення, депортація на роботу до Німеччини (остарбайтери), економічне пограбування, Голокост (цілеспрямоване винищення єврейського населення). Тільки у Бабиному Яру у Києві було розстріляно 150 тисяч людей, серед них українська поетка Олена Теліга. Праведники народів світу — таке почесне звання присуджує Ізраїль тим, хто в роки Другої світової війни рятував євреїв.

В Україні Рух Опору включав радянський партизанський рух та підпілля, український самостійницький підпільний та партизанський рухи, польський рух. 30 травня 1942 р. утворений Український штаб партизанського руху, який став координувальним центром для радянських партизанських загонів (найвідоміші керівники: Олександр Сабуров, Олексій Федоров, Сидір Ковпак), що проводили рейди і на Правобережну Україну («рейкова війна», Карпатський рейд 1943 р.). Національна течія була представлена організаціями ОУН(б) («бандерівці») і ОУН(м) («мельниківці»). 30 червня 1941 р. представники ОУН(б) у Львові проголосили Акт відновлення Української держави та створили уряд на чолі з Ярославом Стецьком, який був розігнаний Німеччиною. У 1941 р. за відновлення Української самостійної держави боролися загоони «Поліської Січі» на чолі з Тарасом Боровцем (Бульбою) та «похідні групи» ОУН(б) і ОУН(м). 14 жовтня 1942 р. ОУН(б) утворила Українську Повстанську Армію (УПА), яку очолив Роман Шухевич. У липні 1944 р. представники ОУН(б) на таємних зборах у Самборі заснували Українську головну визвольну раду — орган політичного керівництва українським визвольним рухом, президентом якої став Кирило Осмак, а участь у створенні брав письменник Володимир Порик.

Після перемоги у Сталінградській битві стратегічна ініціатива перейшла до СРСР. Наприкінці грудня 1942 р. розпочинається відвоювання українських земель: у серпні 1943 р. остаточно визволено Харків; у вересні — листопаді 1943 р. відбувається битва за Дніпро, 6 листопада 1943 р. — визволено Київ; упродовж 1943–1944 р. внаслідок проведеної Корсунь-Шевченківської операції звільнена від німецьких військ Правобережна та Південна Україна. Після визволення Криму у травні 1944 р. відбулася депортація з півострова кримських татар, греків, болгар, вірмен, несправедливо звинувачених у співпраці

з окупантами. 28 жовтня 1944 р. було визволено територію Закарпатської України (завершилося звільнення України). Загальна чисельність втрат українців у війні становила 8 млн осіб, знищені сотні міст, тисячі сіл, мільйони будинків. Із України в Червоній армії яскраво проявили себе зокрема льотчики: Іван Кожедуб, Ахмет-Хан Султан – кримсько-татарський ас.

У 1943 р. Олександр Довженко створив кіноповість «Україна в огні», яку через національний колорит піддав критиці Йосиф Сталін.

24. Україна в повоєнний період

Основні дати	1945 р. — входження Закарпаття до складу УРСР. Квітень 1945 р. — Україна — співзасновниця Організації Об'єднаних Націй (ООН). Березень 1946 р. — ліквідація УГКЦ. 1946–1947 рр. — масовий голод в Україні. Квітень-липень 1947 р. — проведення польською владою операції «Вісла». Жовтень 1947 р. — проведення операції «Захід». 1951 р. — встановлення західного кордону УРСР.
Основні поняття й терміни	Відбудова, депортація, державний антисемітизм, ждановщина, культ особи, лисенківщина, операція «Вісла», операція «Захід», спецпоселення.
Назви	Організація Об'єднаних Націй, операція «Вісла», операція «Захід».
Персоналії	Олександр Богомолець, Сергій Лебедев, Андрій Малишко, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Павло Тичина, Володимир Філатов, Василь Кук, Йосип Сліпий.

Основні події

Після завершення німецько-радянської війни відбувається підписання договорів про спільні кордони: з Чехословацькою республікою 1945 р. (Закарпаття увійшло до складу УРСР; створено Закарпатську область); з Польщею 1945 р. (кордон встановлювався вздовж «лінії Керзона» з відступами на користь Польщі, 1951 р. — до УРСР відійшло місто Кристинопіль (Червоноград) та Забузький район, Польщі — частина Дрогобицької області); з Румунією 1947 р. (визнано входження до складу УРСР Бессарабії та Північної Буковини).

У 1944 р. було створено Народний комісаріат закордонних справ УРСР, який очолив Дмитро Мануїльський. В 1945 р. УРСР, Білоруська РСР та СРСР увійшли до числа країн-засновниць Організації Об'єднаних Націй (ООН); у 1946 р. УРСР була обрана членом Економічної та Соціальної рад.

У 1945–1953 рр. іде відбудова народного господарства УРСР; за рівнем капіталовкладень провідне місце посідатиме важка промисловість; відбудовані підприємства одразу включалися у загальносоюзний народногосподарський комплекс. Відбудова велася за допомогою мобілізаційно-пропагандистських заходів, зростання податків та державних позик, використання праці в'язнів, військовополонених та репатріантів. Сільське господарство значно відставало за темпами відбудови від промисловості, що пояснювалося наслідками воєнних дій, відсутністю економічної самостійності колгоспів та радгоспів, відсутністю у селян зацікавленості в результатах праці.

У 1946–1947 рр. стався масовий голод, викликаний посухою, неврожаєм та повоєнною розрухою, високими планами хлібозаготівель та зовнішньополітичними інтересами керівництва СРСР; жертвами голоду стало близько 800 тисяч українців.

В результаті проведення політики радянзації західноукраїнських земель радянське керівництво планувало позбавити ОУН-УПА підтримки населення. У жовтні 1947 р. радянське керівництво провело операцію «Захід», під час якої із західних областей України на спецпоселення в Казахстан та північні області СРСР були депортовані учасники ОУН, їх прибічники та члени їхніх родин (спецпоселення — місце примусового утримання окремих категорій населення, які становили небезпеку для радянської влади). У вересні 1949 р. за наказом Романа Шухевича підрозділи УПА припинили свою діяльність як бойові одиниці, а сам Шухевич загинув у березні 1950 р. Головний командир УПА Василь Кук був заарештований у травні 1954 р.

У квітні-травні 1947 р. була проведена операція «Вісла» («Схід») — військово-політична операція польської комуністичної влади, яка передбачала депортацію українського населення з південно-східних регіонів Польщі до її північно-західних земель (мета: асиміляція українців з місцевим польським населенням, позбавлення підтримки українським населенням ОУН-УПА).

У західних областях України проходила радянська індустріалізація (побудовано газопровід Дашава-Київ, з'явилися нові галузі промисловості, розвивається машинобудування), колективізація (повільні темпи через опір ОУН-УПА), «культурна революція» (вводилася радянська система освіти, здійснювалася русифікація).

У квітні 1945 р. було заарештовано митрополита УГКЦ Йосипа Сліпого за звинуваченням у ворожій діяльності та співпраці з окупантами; після проведення у березні 1946 р. у Львові неканонічного собору було ліквідовано УГКЦ через її приєднання до Російської православної церкви.

Суспільно-політичне життя повоєнної УРСР характеризується засиллям тоталітарного режиму. Ведеться кампанія ідеологічного тиску на інтелігенцію — «ждановщина» (за прізвищем компартійного діяча Андрія Жданова). Максим Рильський, Юрій Яновський та Олександр Довженко були звинувачені у націоналізмі. В суспільстві розпочато боротьбу з «космополітизмом», «буржуазним націоналізмом». Репресії проти єврейської інтелігенції стають державною політикою (державний антисемітизм). Розгорнулася «лисенківщина» (за прізвищем Трохима Лисенка) — політична кампанія, спрямована на переслідування генетиків та заперечування генетики як науки.

Ведеться «народна відбудова» закладів освіти, зростає мережа ремісничих училищ; у 1953 р. в УРСР запроваджено обов'язкову семирічну освіту. Головною науковою установою залишається Академія наук УРСР, яку очолює Олексій Палладін. У 1946 р. в республіці запущено перший в СРСР атомний реактор. Сергій Лебедев створює першу в СРСР малу електронно-обчислювальну машину, Євген Патон проводить дослідження в галузі електрозварювання, Володимир Філатов — у мікрохірургії ока.

Особливу популярність здобула творчість літераторів Олеса Гончара, Андрія Малишка, Володимира Сосюра, Максима Рильського, Павла Тичини.

25. Україна в умовах десталінізації

Основні дати	1953–1954 рр. — повстання політичних в'язнів у сталінських концтаборах, ліквідація ГУЛАГу. Лютий 1954 р. — входження Кримської області до складу УРСР. 1956 р. — XX з'їзд КПРС, засуджено культ особи. 1959 р. — утворення Української робітничо-селянської спілки. 1959 р. — утворення Клубу творчої молоді «Сучасник» у Києві.
Основні поняття й терміни	Відлига, військово-промисловий комплекс, десталінізація, децентралізація управління, дисидент, культ особи, лібералізація, раднагосп, реабілітація, російщення, шістдесятники.
Назви	Українська робітничо-селянська спілка, Клуб творчої молоді «Сучасник».
Персоналії	Катерина Білокур, Левко Лук'яненко, Іван Світличний, Василь Стус, Алла Горська, Ліна Костенко, Євген Сверстюк, Василь Симоненко, Лесь Танюк, Сергій Корольов.

Основні події

Після смерті Сталіна у березні 1953 р. до влади приходить тимчасове «колективне керівництво» (голова Ради Міністрів СРСР Григорій Маленков, перший секретар ЦК КПРС Микита Хрущов, міністр внутрішніх справ і держбезпеки Лаврентій Берія). Микита Хрущов за певний час бере всю повноту влади в свої руки та починає проводити політику десталінізації (складові десталінізації: лібералізація — курс на пом'якшення політичного режиму, що отримав назву «відлиги»; ліквідація позасудових органів, скасування надзвичайних законів і заходів, спрямованих на боротьбу з «ворогами народу»). Відбувається розширення прав союзних республік, органів місцевого самоврядування. Проте десталінізація була непослідовною, обмеженою, оскільки сам Микита Хрущов був учасником сталінських злочинів.

У червні 1953 р. першим українцем на посаді керівника Компартії України став Олексій Кириченко.

19 лютого 1954 р. Президія Верховної Ради СРСР видала указ про передачу Кримської області зі складу РСФСР до складу СРСР.

У лютому 1956 р. Микита Хрущов на закритому засіданні під час XX з'їзду КПРС виголосив таємну доповідь «Про культ особи Йосифа Сталіна та його наслідки», розпочавши критику сталінського режиму. Противників десталінізації було виключено зі складу Президії ЦК КПРС. 1960 року ліквідовано систему ГУЛАГу (скорочення від рос. «головне управління виховно-трудова таборів»), причиною чого стали Норильське повстання (1953 р.) та Кенгріське повстання (1954 р.), організовані здебільшого українцями. Іде політична реабілітація — виправдання, поновлення доброго імені чи репутації несправедливо обвинувачених.

Відбувається реформа децентралізації управління промисловістю; у 1957 р. створено раднаргоспи (Ради народного господарства) — територіальні органи управління економікою замість галузевих міністерств. У 1963 р. створено Вищу раду народного господарства СРСР, яка контролювала діяльність раднаргоспів.

Високою була ставка радянського керівництва на військово-промисловий комплекс — сукупність підприємств і організацій країни, які виготовляють озброєння для задоволення потреб військових сил держави та для продажу на експорт. Чимало з військових підприємств були розташовані на території України.

У виробництво впроваджуються здобутки науково-технічної революції. 1956 р. головним конструктором ракетного центру став житомирянин Сергій Ковальов, який раніше зазнав репресій. Зростають хімічна, машинобудівна промисловість (1960 р. — початок виробництва автомобілів «Запорожець»); у 1960 р. у Києві відкрито першу лінію метрополітену; збільшено обсяги виробництва товарів народного вжитку.

У сільському господарстві проводяться надпрограми Хрущова: 1954–1955 рр. — «цілинна епопея» (наслідком стала втрата українським селом 90 тисяч спеціалістів); кукурудзяна кампанія (спроба вирішити продовольчу проблему збільшенням обсягів виробництва кукурудзи; у 1963 р. СРСР уперше став закупати зерно за кордоном); «наздогнати і перегнати США у виробництві м'яса, молока і масла на душу населення».

Досить вдалою була соціальна політика Хрущова: збільшено мінімальну заробітну плату, пенсії, зокрема й колгоспникам (проте вони не мали паспортів до 1974 року); скасовано плату за навчання, проводилося широкомасштабне житлове будівництво («хрущовки»); але після грошової реформи 1961 р. зросли ціни на товари.

В результаті змови партійно-радянського керівництва у жовтні 1964 р. Хрущов був звільнений з усіх посад. Першим секретарем ЦК КПРС став Леонід Брежнєв, головою Ради Міністрів СРСР — Олексій Косигін.

«Шістдесятництво» — літературно-мистецька та суспільно-політична течія серед української інтелектуальної еліти на зламі 1950–1960-х рр. Серед українських шістдесятників: Іван Світличний, Василь Стус, Алла Горська, Ліна Костенко, Євген Сверстюк, Василь Симоненко, Лесь Танюк (створив Клуб творчої молоді «Сучасник», навколо якого гуртувалася національно свідомо інтелігенція). Дисидентство — рух незгодних з офіційною ідеологією держави; його течії: самостійницька (за державну незалежність України), національно-культурницька (за розвиток української мови та культури), правозахисна.

У 1959 р. Левко Лук'яненко створив у Львові першу опозиційну організацію — Українську робітничо-селянську спілку (УРСС); лідери УРСС були заарештовані у 1961 р. та засуджені до різних строків ув'язнення. У 1965 р. пройшли масові арешти дисидентів і «шістдесятників», серед затриманих — історик Валентин Мороз, літературознавець Іван Світличний, художник Опанас Заливаха і генерал Петро Григоренко (захищав права кримських татар). У 1965 р. своєрідним підсумком діяльності дисидентів стала праця Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?».

У 1954 р. уряд розгортає антирелігійну кампанію, особливо посилені репресії проти греко-католицьких священників.

З метою російщення освіти Верховна Рада СРСР у 1958 р. ухвалює новий шкільний закон, реалізація якого призвела до швидкого зменшення кількості українських шкіл.

Президентом Академії наук УРСР у 1962 р. обрано Бориса Патона.

Українську культуру збагатили яскраві художниці Катерина Білокур і Марія Приймаченко.

Україна в період системної кризи Союзу Радянських Соціалістичних Республік

Основні дати	<p>1965 р. — перша хвиля масових затримань діячів антирежимного руху.</p> <p>1970–1972 рр. — видання самвидавного «Українського вісника».</p> <p>1972 р. — друга хвиля масових затримань діячів антирежимного руху.</p> <p>1976 р. — утворення Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ).</p>
Основні поняття й терміни	Адміністративно-командна система, депопуляція, дефіцит, застій, компартійно-радянська номенклатура, правозахисний рух, розвинений соціалізм, самвидав.
Назви	Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ).
Персоналії	Іван Дзюба, Валерій Марченко, Петро Григоренко, Микола Руденко, В'ячеслав Чорновіл, Михайло Брайчевський, Сергій Параджанов, Іван Миколайчук, Олесь Гончар, Леонід Биков, Володимир Івасюк, Мустафа Джемільєв, Микола Амосов, Олег Антонов.

Основні події

Після усунення від влади Микити Хрущова відбулася зміна політичного курсу держави: поворот від лібералізації до консерватизму, неосталінізму, згортання гласності (період «застою»). Посаду Генерального секретаря ЦК КПРС посів Леонід Брежнєв. Зростає корупція, всевладною стає номенклатура — посадовці, що є ланкою командно-адміністративної системи.

У 1963–1972 рр. першим секретарем ЦК КПРС був Петро Шелест, який виступав за рівноправні економічні відносини між республіками, сприяв процесу українізації, підтримував український кінематограф, брав участь у змові проти Микити Хрущова; у 1965 р. організував першу хвилю арештів української інтелігенції; у 1972 р. видав книжку «Україна наша радянська», за яку був підданий критиці та відкликаний з України.

У 1963–1989 рр. першим секретарем ЦК КПУ був Володимир Щербицький: цілковито підтримував курс Леоніда Брежнєва; сприяв процесам русифікації; вів боротьбу з дисидентським рухом (1972 р. — друга хвиля масових затримань діячів антирежимного руху); сприяв розвитку національної промисловості, сільського господарства, науки.

У 1978 р. ухвалено нову Конституцію УРСР, яка проголосила побудову держави «розвиненого соціалізму»; стаття 6 Конституції стверджувала керівну та направну роль КПРС у житті радянського суспільства.

У 1965 р. проведена «косигінська» економічна реформа, метою якої було запровадження ринкових елементів в управління економікою. Ліквідовано радгоспи та відновлено галузеву систему управління промисловістю; розширено сферу госпрозрахункових відносин, на підприємствах створювалися різноманітні фонди, які сприяли розв'язанню соціально-економічних питань; 1966–1970 рр. — восьма («золота») п'ятирічка (збільшено обсяг виробництва в Україні на 50 %); на початку 1970-х рр. реформа загальмувалася.

Колгоспно-радгоспна система перебувала у кризі (низький рівень агрокультури та землекористування); для виведення її з кризи було збільшено основні закупівельні ціни, поширено хімізацію, меліорацію, проведено електрифікацію сільського господарства; у 1982 р. затверджено Продовольчу програму (мета: зменшити залежність СРСР від імпорту продовольства), яка зазнала провалу.

Для України цього часу було характерне зростання чисельності міського населення (урбанізація), скорочення тривалості життя, у деяких районах спостерігалася депопуляція (перевищення смертності над народжуваністю), зростала чисельність робочого класу та інтелігенції (і меншало селянства).

У 1960–1970-х рр. активізується опозиційний (дисидентський) рух. Наслідком підписання СРСР у 1975 р. Гельсінського Акта стало створення у листопаді 1976 р. Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (Української Гельсінської групи) на чолі з Миколою Руденко, серед учасників: Іван Кандиба, Левко Лук'яненко, Олесь Бердник, Петро Григоренко та інші.

Серед населення почав поширюватися «самвидав» — нелегальні видання, що друкували дисиденти.

У 1965 р. під час прем'єрного показу фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків» у кінотеатрі «Україна» у Києві з критикою першої хвилі арештів інтелігенції виступили Іван Дзюба, В'ячеслав Чорновіл, Василь Стус. В'ячеслав Чорновіл став автором статті «Правосуддя чи рецидиви терору?» та збірки матеріалів «Лихо з розуму»; у 1970 р. почав нелегально видавати журнал «Український вісник» у Львові.

Репресії тривали, у в'язницях загинули дисиденти Василь Стус, Валерій Марченко, Юрій Литвин, Олекса Тихий.

В системі освіти відбувся перехід до обов'язкової загальної середньої освіти; вивчення української мови стало факультативним.

Центр наукових досліджень — Академію наук УРСР — очолив Борис Патон (директор Інституту електрозварювання). В Україні працюють вчені Олег Антонов (авіаконструктор), Микола Амосов (кардіохірург), Михайло Брайчевський (історик).

Відомі літератори: Олесь Гончар (знавався переслідувань за роман «Собор»), Василь Стус, Василь Симоненко, Іван Світличний. Художники: Василь Касіян, Михайло Дергус, народна художниця Марія Примаченко (відома образами фантастичних тварин...), скульптор Василь Бородай.

Розвивалося українське поетичне кіно (Іван Миколайчук, Сергій Параджанов, Леонід Биков). Поширювалася і українська пісня та музика — Володимир Івасюк (трагічно загинув), Мирослав Скорик, Назарій Яремчук та інші).

27. Відновлення державної незалежності України, її роль у розпаді Союзу Радянських Соціалістичних Республік

Основні дати

Квітень 1985 р. — початок «перебудови».

26 квітня 1986 р. — катастрофа на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС).

Вересень 1989 р. — створення Народного руху України за перебудову.

Березень 1990 р. — проведення перших альтернативних виборів до Верховної Ради УРСР.

16 липня 1990 р. — ухвалення Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України.

Жовтень 1990 р. — «революція на граніті».

24 серпня 1991 р. — ухвалення Верховною Радою УРСР Акта проголошення незалежності України.

1 грудня 1991 р. — проведення Всеукраїнського референдуму та обрання Президента України.

6 грудня 1991 р. — створення Збройних Сил України.

Основні поняття й терміни

Багатопартійність, державна незалежність, інфляція, мітингова демократія, неформальні організації, опозиція, плюралізм, політика гласності, політика перебудови, прискорення, суверенітет.

Назви

Народний рух України за перебудову, «революція на граніті».

Персоналії

Леонід Кравчук, Іван Драч, Левко Лук'яненко.

Основні події

У березні 1985 р. керівником КПРС обрано Михайла Горбачова, який розпочав політику «перебудови», спрямовану на оздоровлення суспільно-політичної, економічної й ідеологічної сфер суспільства.

У квітні 1985 р. в СРСР ухвалено програму соціально-економічного розвитку країни (політика прискорення — тривалі заходи, спрямовані на соціально-економічний розвиток країни, впровадження досягнень науково-технічної революції, реорганізацію управлінської структури).

У травні 1985 р. розпочато антиалкогольну кампанію, яка знищила частину виноградарства країни. У травні 1986 р. державні органи починають боротьбу з нетрудовими доходами, а вже у листопаді 1986 р. ухвалено Закон «Про індивідуальну трудову діяльність», реалізація якого призвела до бурхливого розвитку кооперативів. У червні 1987 р. розпочалося впровадження реформи Рижкова — Абалкіна (принцип трьох «С»: самостійність, самоокупність, самофінансування). Однак реформи були непослідовними та зазнали провалу.

26 квітня 1986 р. відбулася аварія на Чорнобильській АЕС (причини: прорахунки під час проектування й будівництва). Радянська влада спочатку приховувала екологічну катастрофу, але під тиском міжнародних партнерів вимушена була визнати факти.

На ХІХ конференції КПРС (1988 р.) було проголошено розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову, взято курс на реалізацію політики гласності (перехідного етапу до свободи слова). Плюралізм — можливість різних соціальних груп вільно висловлювати свої погляди через представників у політичних партіях і громадських організаціях.

У вересні 1989 р. відправлений у відставку з посади Першого секретаря ЦК КПУ Володимир Щербицький, цю посаду обійняв Володимир Івашко.

У 1990 р. економічна ситуація різко погіршилася, розпочалася гіперінфляція (швидке знецінювання грошей), спостерігався дефіцит товарів народного споживання, для подолання якого в УРСР було запроваджено продаж продовольчих і промислових товарів за картками споживача з купонами. З серпня 1990 р. ухвалено Закон «Про економічну самостійність», який оголосив децентралізацію влади, роздержавлення економіки, повну господарську самостійність і свободу підприємництва.

У жовтні 1989 р. ухвалено Закон «Про мови в Українській РСР» (закріплено державний статус української мови).

У березні 1988 р. створено першу неформальну організацію республіканського масштабу — Українську гельсінську спілку на чолі з Левком Лук'яненком (мета: створення незалежної України).

21 січня 1990 р. організовано акцію «Українська хвиля» («живий ланцюг») до річниці проголошення Акта злуки УНР та ЗУНР, в якій взяли участь сотні тисяч людей.

Рух на захист прав кримських татар очолив Мустафа Джемілев.

Улітку 1989 р. в СРСР поширився масовий страйковий рух. 2 жовтня 1990 р. розпочалися студентські протести в Києві («революція на граніті»), більшість вимог студентів влада виконала.

У вересні 1989 р. у Києві відбувся установчий з'їзд Народного руху України за перебудову, головою Руху обрано Івана Драча (мета: створення суверенної Української держави).

У березні 1990 р. відбулися перші альтернативні вибори до Верховної Ради УРСР, головою якої обрали Володимира Івашка.

У квітні 1990 р. створено першу політичну партію — Українську республіканську партію, яку очолив Левко Лук'яненко.

16 липня 1990 р. — Верховна Рада УРСР ухвалила Декларацію про державний суверенітет України. За ініціативою Президента СРСР Михайла Горбачова у березні було проведено загальносоюзний референдум щодо збереження СРСР, питання оновлення СРСР отримало підтримку більшості населення.

19–21 серпня 1991 р. у Москві відбулася спроба державного перевороту, Михайло Горбачов відсторонений, влада перейшла в руки Державного комітету з надзвичайної ситуації. Путчисти зазнали поразки.

24 серпня 1991 р. позачергова сесія Верховної Ради УРСР ухвалила Акт проголошення незалежності України.

1 грудня 1991 р. відбувся референдум на підтримку Акта проголошення незалежності України та вибори Президента України: на цю посаду обрано Леоніда Кравчука. Першими незалежність України визнали Польща та Канада.

6 грудня 1991 р. створено Збройні Сили України.

28. Розвиток України як незалежної держави

Основні дати	Липень 1994 р. — обрання Леоніда Кучми Президентом України. 1995 р. — обрання України членом Ради Європи (РЄ). 28 червня 1996 р. — ухвалення Конституції України. Вересень 1996 р. — запровадження національної грошової одиниці — гривні. Жовтень-грудень 2004 р. — Помаранчева революція, обрання Президентом України Віктора Ющенка.
Основні поняття й терміни	Багатовекторність зовнішньої політики, дефолт, євроінтеграція, корупція, олігархічна система, Помаранчева революція, приватизація, прожитковий мінімум, тіньова економіка.
Назви	Помаранчева революція, Конституція України, Будапештський меморандум.
Персоналії	Леонід Кучма, Георгій Гонгадзе, Віктор Ющенко, Любомир Гузар, Леонід Каденюк.

Основні події

У період становлення України як незалежної держави відбувається формування гілок влади (головою держави та виконавчої влади є Президент України; законодавча влада належить Верховній Раді України; найвищим органом виконавчої влади є Кабінет Міністрів України; судова влада представлена Верховним Судом України, судами різних рівнів, згодом створюється Конституційний Суд України).

Президент України Леонід Кравчук (1991–1994 рр.): очолив процеси українського державотворення на початковому етапі, але не зміг приборкати соціальні проблеми (безробіття, еміграція, погіршення матеріального становища населення, викликані спадом виробництва та економічною кризою: 1992–1994 рр. відбувається гіперінфляція), швидко втратив підтримку населення.

У 1992 р. Україна стала учасницею Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), Міжнародного валютного фонду (МФВ). У січні 1994 р. був підписаний Будапештський меморандум про гарантії безпеки України взамін на проголошення Україною без'ядерного статусу (країни-гаранти: США, Велика Британія, Росія). У лютому 1994 р. Україна приєднується до Програми НАТО «Партнерство заради миру».

У 1994 р. відбулися позачергові вибори до Верховної Ради України та Президента України (обрано Леоніда Кучму).

Президент Леонід Кучма (1994–1999, 1999–2004): відновив вертикаль виконавчої влади. Проведено приватизацію, але значно поширилася корупція, а «тіньова економіка» становила 50 % економіки, практично було побудовано олігархічну систему. 28 вересня 1996 р. ухвалено Конституцію України (президентсько-парламентська ре-

спубліка). У вересні 1996 р. купони багаторазового використання замінені новою національною валютою — гривнею. У зовнішній політиці Леонід Кучма дотримувався принципу багатовекторності. Йому не вдалося домогтися рівноправності у відносинах з Росією.

У 1995 р. Україна вступила до Ради Європи; у 2002 р. підписаний план конкретних дій щодо вступу України до НАТО.

25 березня 1999 р. в автокатастрофі загинув лідер Народного руху України В'ячеслав Чорновіл, який був серйозним конкурентом Кучми на майбутніх президентських виборах.

У 2001 р. Україну охопила політична криза, пов'язана з вбивством опозиційного журналіста Георгія Гонгадзе («касетний скандал»), яка перейшла в акцію «Україна без Кучми!».

Після парламентських виборів 2002 р. Леонід Кучма запропонував перетворити Україну на парламентсько-президентську республіку та розпочав підготовку свого наступника, яким обрав голову Донецької ОДА Віктора Януковича (особу з кримінальним минулим).

На президентських виборах 2004 р. відбулися масові фальсифікації на користь Віктора Януковича, що призвело до Помаранчевої революції. 8 грудня 2004 р. було проведено конституційну реформу: Україна стала парламентсько-президентською республікою. В результаті переголосування другого туру президентських виборів главою держави обрано Віктора Ющенка.

Президент Віктор Ющенко (2005–2010 рр.): урядові кризи (прем'єр-міністри Юлія Тимошенко, Юрій Єхануров, Віктор Янукович); відродження національної пам'яті; Голодомор 1932–1933 рр. законодавчо визнаний геноцидом українського народу. У 2008 р. Україна стала членом Світової організації торгівлі (СОТ); проходять торговельні війни з Росією.

У зовнішній політиці загострюються відносини з Росією. У 2003 р. стався Тузловський конфлікт (будівництво Росією дамби в Керченській протоці). Ще більше загострилися російсько-українські відносини під час збройної агресії Росії проти Грузії у 2008 р.

На президентських виборах 2010 р. главою держави обрано Віктора Януковича, прем'єр-міністром стає Микола Азаров. Янукович здійснює конституційний переворот та узурпує владу, в Україні знов постає президентсько-парламентська республіка. Відбувається переслідування лідерів опозиції (Юлія Тимошенко потрапила до в'язниці). Україна укладає невигідні для неї Харківські угоди (2010 р.) з Росією. В парламентській діяльності Януковича підтримує Партія регіонів.

У період становлення незалежної України відбувається процес відродження Української греко-католицької церкви (митрополит — Любомир Гузар).

Першим космонавтом незалежної України стає Леонід Каденюк.

Європейський вибір України. Російсько-українська війна

Основні дати

Листопад 2013 — лютий 2014 рр. — Революція гідності, повалення авторитарного режиму.
Червень 2014 р. — обрання Петра Порошенка Президентом України.
2014 р. — підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС).
Вересень 2014 р., лютий 2015 р. — Мінські домовленості.
24 лютого 2022 року — початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну.
2022 р. — оборона Києва, Маріуполя, трагедія в Бучі.

Основні поняття й терміни

Безвізовий режим, волонтерський рух, гібридна війна, «денацифікація» України, добробат, Євромайдан, злочин агресії, інтеграція, кіборги, колабораційна діяльність, люстрація, рашизм, реімперіалізація, російсько-українська війна, руській мир, «статус кандидата на членство в ЄС», тимчасово окупована територія, томос.

Назви

Європейський Союз.

Персоналії

Петро Порошенко, Володимир Зеленський.

Основні події

Причини Революції гідності:

- відмова влади від вступу до Європейського Союзу;
- узурпація влади Віктором Януковичем;
- економічна криза;
- посилення корупції;
- свавілля органів правопорядку;
- порушення владою прав і свобод людини;
- репресії проти опозиції.

Привід до Революції гідності: відмова адміністрації Януковича від підписання Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу на Вільнюському саміті ЄС.

Наприкінці листопада 2013 р. на Майдані Незалежності у Києві починають збиратися протестувальники, відбуваються мітинги по всій Україні. В ніч на 30 листопада 2013 р. бійці спецназу оточили протестувальників (переважно студентів) на Майдані та витіснили їх із площі. Влада намагалася налякати суспільство, вийшло навпаки. У відповідь на побиття мітингарів на центральній площі Києва 1 грудня зібрався мітинг, на якому

були присутні близько 1,5 млн людей. Розпочався новий Майдан, на площі Незалежності з'явилося наметове містечко, до Києва з усієї України з'їжджалися протестувальники. На території України починається хвиля повалення та демонтажу пам'ятників лідеру більшовиків Леніну. 8 грудня 2013 р. відбувся «Марш мільйонів» на Майдані Незалежності. У грудні 2013 р. силовики спробували штурмувати Євромайдан в урядовому кварталі, тисячі киян вийшли на допомогу протестувальникам. 29 грудня 2013 р. був організований мирний автопробіг до резиденції президента в Межигір'ї.

16 січня 2014 р. Верховна Рада України ухвалює «диктаторські закони», спрямовані на порушення конституційних прав і свобод громадян (були скасовані 28 січня 2014 р.). 22 січня 2014 р. — перші жертви Революції гідності: смерть Сергія Нігояна та Михайла Жизневського, починає свій відлік «Небесна Сотня». 18–20 лютого 2014 р. — криваві сутички у центрі Києва, підпал Будинку профспілок, загибель багатьох євромайданівців. У ніч з 21 на 22 лютого 2014 р. Віктор Янукович утік з Києва, пізніше перебрався на територію Росії; був усунений з посади Президента України.

Волонтерський рух — всеукраїнський рух, зокрема із забезпечення ресурсами українських військових, які стримують збройну агресію Росії.

Тимчасово окупована територія — частина території України, яка контролюється Російською Федерацією внаслідок її агресії.

Анексія — насильницьке приєднання державою всієї або частини території іншої держави в односторонньому порядку.

Анексія Кримського півострову розпочалася 20 лютого 2014 р. акціями сепаратистів; російські бойовики та військові без розпізнавальних знаків захопили урядові установи, військові частини та аеродроми Криму. Російські військові окупували півострів. 16 березня 2014 р. окупаційною владою Криму було проведено «референдум» про незалежність АР Крим, після якого відбулося незаконне включення до складу Російської Федерації.

Антитерористична операція на сході України / Операція Об'єднаних Сил України (АТО/ООС) — комплекс спеціальних заходів, спрямованих на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань на сході України.

У квітні 2014 р. розпочалися бойові дії на Донбасі. Серпень 2014 р. — Іловайська трагедія. 17 жовтня 2014 р. — Женевські домовленості про припинення вогню на сході України (Україна, ЄС, США та РФ).

Гібридна війна — військові дії, інструментом яких є створення державою-агресором в державі, щодо якої здійснюється агресія, протиріч та конфліктів, щоб надалі їх використовувати для досягнення своїх політичних цілей.

11 травня 2014 р. проросійськими силами проведено «референдуми» на території окремих районів Донецької та Луганської областей щодо їх суверенізації.

Добровольчі батальйони — військові, поліцейні та парамілітарні формування, вступ до яких відбувався на добровольчій основі, створені з 2014 року у відповідь на російську агресію для захисту територіальної цілісності та суверенітету України.

2014–2015 рр. — бої за Донецький аеропорт («кіборги»). 2014, 2015 рр. — Мінські домовленості представників ОБСЄ, України та РФ про припинення вогню.

Президент Петро Порошенко (2014–2019): сприяв декомунізації, деолігархізації; проведені поліцейська та судова реформи, отриманий Томос про автокефалію Православної церкви України; підписано Угоду про Асоціацію з ЄС та безвізовий режим з країнами ЄС.

Травень 2019 р. — Президентом України обрано Володимира Зеленського.

24 лютого 2022 р. — початок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. 2022 р. — оборона Києва, Маріуполя; трагедія Бучі.

23 червня 2022 року Європейська рада надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. 14 грудня 2023 року Європейська рада вирішила розпочати перемовини щодо вступу України до Європейського Союзу.

Ресурси

Програма

- [Рекомендації щодо використання модифікованих програм з української мови, української літератури, історії України, географії для закладів загальної середньої освіти](#) (Наказ МОН № 701 від 16.05.2024 р.)⁴

Підручники

- [Історія України, 7 клас](#)⁵
- [Історія України, 8 клас](#)⁶
- [Історія України, 9 клас](#)⁷
- [Історія України, 10 клас](#)⁸
- [Історія України, 11 клас](#)⁹

Платформи

- [Всеукраїнська школа онлайн. Історія України](#)¹⁰
- [Prometheus. Історія України. Повний курс підготовки до ЗНО](#)¹¹
- [Edera та Освіторія. Повний курс з історії України для підготовки до ЗНО. Історія в історіях](#)¹²

⁴ <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-vykorystannia-modyfikovanykh-prohram-z-ukrainskoi-movy-ukrainskoi-literatury-istorii-ukrainy-heohrafii-dlia-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity>

⁵ <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/konkursniy-vdbr-pdruchnikv-dlya-7-klasu/storya-ukrani-pdruchnik-dlya-7-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti/>

⁶ <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/8-klas/storya-ukrani-8-klas/>

⁷ <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/9-klas/3-storya-ukrani-9-klas/>

⁸ <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/10-klas/4-storya-ukrani-10-klas/>

⁹ <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/11-klas/4-storya-ukrani-11-klas/>

¹⁰ https://lms.e-school.net.ua/courses?search_query=історія+україни

¹¹ https://prometheus.org.ua/course/course-v1:ZNO+HISTORY101+2017_T1

¹² <https://ed-era.com/projects/znohistory/>

Автори

Олег Охредько —

вчитель-методист, учитель вищої категорії,
експерт та аналітик ГО «Центр громадянської просвіти “Альменда”»;
автор модельних навчальних програм з історії, автор підручників та
посібників з історії та громадянської освіти;
розробник та ведучий онлайн-уроків з історії.

Вячеслав Майорський —

кандидат педагогічних наук, Заслужений вчитель України,
вчитель-методист, учитель вищої категорії, переможець
Всеукраїнського конкурсу «Учитель року — 2022», автор підручників та
посібників з історії, правознавства та громадянської освіти;
автор модельних навчальних програм з історії;
сертифікований тренер ООН, ОБСЄ, програми «Демократична школа»
та інших міжнародних програм; організатор (не)конференцій EdCamp;
член журі всеукраїнських олімпіад з правознавства та турнірів
юних правознавців, юних філософів; експерт з питань проведення
інституційного аудиту в закладах загальної середньої освіти.

Лариса Коломеєць —

вчителька-методистка, вчителька вищої категорії;
тренерка з неформальної освіти
ГО «Центр громадянської просвіти “Альменда”»;
працює в школі, яка виїхала з тимчасово окупованої території,
і продовжує навчати дітей, які перебувають в окупації та в усьому світі;
авторка посібників з історії та громадянської освіти;
рецензентка підручників з суспільствознавчих дисциплін;
розробниця та ведуча циклу онлайн-уроків з історії;
тренерка з медіаосвіти та прав людини.

Наша місія

Наближаємо реінтеграцію населення
(де)окупованих територій та закладаємо основи
гарантій неповторення.

